

Åpne øynene mine

Dydene, en nøkkel til å leve troens, håpets og kjærlighetens liv

Kandidatnummer: 070158

VID vitenskapelig høgskole

Vid Misjonshøgskolen

Fordypningsoppgave

Videreutdanning i 30-AVH-1 16V Masteroppgave

Masteroppgave i praktisk teologi

25640 ord

Frist for innlevering 9. desember 2016

Åpne øynene mine

Dydene, en nøkkel til å leve troens, håpets og kjærlighetens liv

Masteroppgave i praktisk teologi ved VID – teologisk høyskole

Av Sokneprest Sigve Ims

Veileder – professor Torstein Jørgensen

Levert Høstsemesteret 2016!

Åpne øynene mine

Dydene, en nøkkel til å leve troens, håpets og kjærlighetens liv

Innhold

Åpne øynene mine	2
Forord.....	5
1. Innledning.....	6
1.1 Problemstilling.....	6
1.2 Metode, innfallsvinkler, kilder, disposisjon og begrepsbruk.....	7
1.2.1 Oppgavens hovedavsnitt.....	7
1.2.2 Hovedavsnitt 2 om formidlingen av håpet i den norske kirke i dag.....	7
1.2.3 Hovedavsnitt 3, et historisk blick	8
1.2.4 Hovedavsnitt 4, tre biskoper som fokuserer på håpet.....	9
1.2.5 Hovedavsnitt 5, praktisk teologisk konklusjon	11
1.3 Begrepsbruk.....	11
2.0 Hva forkynner Den Norske Kirke om håpet og betydningen det har for livet vårt nå?.....	12
2.1 forkynnelse i begravelser.....	12
2.2. Valg av sanger i begravelser.....	13
2.2.1 Ved Graven.....	15
2.2.2 Salmer brukt i kirkerommet.....	17
2.3 Prekener i gudstjenesten.....	18
3.0 Kort Historisk Riss	21
3.1. Aristoteles.....	21
3.2 Augustin og Pelagius.....	22
3.3..Bekjennelsesskriftene og håpet	24
3.4 Luther	26
3.5 Motsetningen mellom Hauge og Herrnhutene	29
4.0 De tre biskopene.....	33
4.1 Hovedsiktet å få fram det som sies om håpet.....	33
4.2 Erling Utne.....	33
4.2.1 Visst skal jorden bli ny, introduksjon til boka.....	33
4.2.1 Hovedsynspunkt i GT.....	34

4.2.2 Det Nye Testamentes plass.....	36
4.2.3 Den Hellige Ånds gjerning.....	38
4.2.5 Mellomtilstanden	39
4.3 N.T.Wright	39
4.3.1 Kortfattet presentasjon av Wright	39
4.4 Surprised by hope.....	41
4.4.1 Wright om mellomtilstanden	47
4.5 Boka Virtues	48
4.5.1 Aristoteles og dydene i Wrights framstilling	52
4.5.2 De fire kardinaldydene	58
4.5.3 Om de spesifikt kristne dydene.....	59
4.5.4 Åndens frukt.....	62
4.6 Graham Tomlin.....	63
4.6.1. Presentasjon av Tomlin	63
4.6.1 Tomlins beskrivelse av kirkens situasjon –.....	64
4.6.2 Kirken gjenreiser sitt oppdrag	65
4.6.3 Menighetsfellesskapet setter oss i stand til å leve håpets liv	68
4.6.4 Synlig forandring av menneskers liv i en tjenende kirke.....	70
4.6.4 Kirkens ledelsesfilosofi	71
5.Oppsummering og praktisk teologisk konklusjon	73
5.1 Spørsmålene vi stilte i innledningen	73
5.2 Vår kirkes forkynnelse av håpet	73
5.2.1 Refleksjon over egen praksis knyttet til kirkens forkynnelse av håpet	74
5.3 Konklusjoner fra det historiske risset.....	74
5.3.1 Refleksjon over egen praksis knyttet til det historiske risset.....	76
5.4. Konklusjoner knyttet til de tre biskopene	77
5.4.1 Konklusjon knyttet til Erling Utnems bidrag.....	77
5.4.2 Konklusjon knyttet til Wright.....	80
5.4.3 Konklusjon knyttet til Tomlin	81
5.4.3.1 Refleksjoner knyttet til egen praksis	82
Litteraturliste.....	84

Forord

Noen bibelvers bare treffer. Treffer så de lever i en person. For min del skjedde dette i 1978 første gang jeg leste i det som da var den nye bibeloversettelsen. I Kolosserbrevet møtte jeg en setning som bare brant seg fast. Og kan vi si at jeg har grunnet på et bibelord, så er det dette.

Sammenhengen er Paulus som roser Kolossermenigheten for troen og kjærligheten de har. Og så står det: «Den som springer fram av håpet. Det dere håper på, ligger ferdig for dere i himmelen.»¹

I den korte innledningen til Kolosserbrevet nevnes både troen, håpet og kjærligheten.² I bibelteksten står det om kjærlighet og omsorg. Her står det at evangeliet bærer frukt, og stadig flere kommer til tro.

Det Paulus beskriver oppleves fjernt fra vår virkelighet: Homofilidebatten har tatt mye mot og frimodighet. Biskoper, prester og menighetsråd er splittet. Oppslutningen er synkende, både med tanke på fram møte til gudstjeneste og oppslutningen om de kirkelige handlingene. Økonomi og nedskjæringer nevnes oftere. Det er sjelden nye voksne kommer til tro og finner en plass i menigheten. I alle fall ser det slik ut med utgangspunkt i min tjeneste i Sandnes prosti og Stavanger bispedømme.

Jeg erfarer lite i mitt eget liv den etterfølgelse, tro og glede som er ment å bære troen. Jeg ser glimt av dette i menighetene våre, men ofte tenker jeg at det ikke bare står bra til med etterfølgelsen i vår norske kirkevirkelighet anno 2016. Eller kanskje jeg skal nøye meg med meg selv, det står dårlig til med min etterfølgelse. Alt for mye tid leves bak dataskjermen og jeg er mindre i kontakt med «Ola og Kari Nordmann» enn jeg var i mine første prestetiår. Slik kunne jeg fortsatt med å beskrive frustrasjoner.

---

¹ Kol.1,5 Oversettelsen av 1978/85

² Avsnittet som omtales her er Kol.1,3-8.

Men i stedet vil jeg fokusere på forståelsen av det kristne håpet. Jeg vil se på hva håpet kan bety for oss som kirke og enkeltkristne nå. Målet er å få sagt noe om hvordan forståelsen av håpet vil kunne prege hverdagslivet som kirke og som enkeltkristne. Prege måten vi lever på, og måten vi møter mennesker både gjennom kirkens forkynnelse og gjennom livet vi lever som enkelttroende i de sammenhenger vi er satt. Det er en oppgave i praktisk teologi som skal munne ut i en refleksjon over egen praksis.

Nøkkelordet er det kristne håpet. Det liv og den kjærlighet som springer fram av håpet. En kjærlighet jeg lengter etter å se mer av både i eget liv, og i det menighetslivet jeg er en del av i Den Norske Kirke.

Paulus sier denne kjærligheten springer fram av håpet. Det håpet vi har gjennom troen på Jesus Kristus. Jeg ønsker med denne oppgaven å gi et ørlite bidrag til troens, håpets og kjærlighetens kirke.

1. Innledning

1.1 Problemstilling

Paulus har et ønske til oss som kirke og troende i Efeserbrevet. Ønsket er en del av en bønn, og det står i et lengre avsnitt om håpet: «Måtte han gi deres hjertes øye lys, så dere forstår hvilket håp han har kalt dere til, hvor rik og herlig arven er for de hellige.»³ Oppgaven handler om forståelsen av håpet, og betydningen denne forståelsen får for livet vårt som menighet og enkeltkristne.

I utgangspunktet hadde jeg tenkt å konsentrere meg utelukkende om det som avslutter den apostoliske trosbekjennelsen: «legemets oppstandelse og det evige liv». Planen var å skrive mest mulig om det som kommer etter legemets oppstandelse. Det som både Det gamle og i N.T. kaller for en ny himmel og en ny jord.⁴

---

³ Ef.1,18.

⁴ Jes.65,17, 2.Pet.3,13 og Joh.Åp.21,1

Men under arbeidet med oppgaven møtte jeg et spørsmål hos biskop N.T. Wright som forandret oppgaven betydelig. Et spørsmål som også hadde overrasket ham. Hvordan lever vi mens vi venter på Jesu oppstandelse?

Før jeg begynte å arbeide med oppgaven ville jeg aldri koblet det kristne håpet sammen med ordet dyder, eller med problemstillingen tro og gjerninger. Etter hvert som arbeidet skred fram, oppdaget jeg hvor sentral tenkningen knyttet til dyder er i N.T.

og i deler av kirkens historie. Dyder handler også om våre gjerninger. Derfor ble det også nødvendig å drøfte forholdet mellom tro og gjerninger.

En problemstilling som i utgangspunktet skulle handle om det kristne håpet ble derfor til en problemstilling som knytter håpet til livet vi lever som kirke og enkeltkristne. Oppgaven prøver å få fram at kirkens håp har en direkte innflytelse på måten vi lever som kirke og enkeltkristne.

1.2 Metode, innfallsvinkler, kilder, disposisjon og begrepsbruk

1.2.1 Oppgavens hovedavsnitt

Oppgaven har fem hovedavsnitt. De tre avsnittene etter innledningen er ment å peke fram mot oppgavens to siste hovedkapitler som er oppgavens tyngdepunkt.

1.2.2 Hovedavsnitt 2 om formidlingen av håpet i den norske kirke i dag

Vi har i hovedavsnitt to valgt å se på den norske kirkes bruk av ordet håp i forkynnelse og formidling. Hva sies om håpet i kirkens forkynnelse slik vi møter den i gudstjenester og begravelser? Forkynner kirken håpet på en slik måte at det også relateres til livet vi lever nå?

Mitt utgangspunkt er at vi i Norge ofte snakker om det kristne håpet, men at vi sjelden konkretiserer det til noe mer enn et liv etter døden, gjerne i himmelen. Håpet nevnes ofte, men vi innholdsbestemmer det sjelden. Det betyr at det vi sier om håpet ikke knyttes så ofte til måten vi lever det kristne livet på.

Oppgavens sikte er ikke å gi en selvstendig undersøkelse av det som formidles i gudstjenester og begravelser. Oppgaven henter fram relevant materiale fra undersøkelser gjort knyttet til forkynnelsen i begravelser. Og oppgaven ser på prekener spesielt knyttet til noen av de store håpssøndagene, som første påskedag og allehelgensdag. Her finnes det et rikt tilgjengelig materiale på nettet i form av prekener holdt i norske kirker som er lagt ut på nettet.

Poenget blir da å sjekke om det er riktig det vi antyder her, at håpet ofte bare berøres på en overfladisk måte, og derfor sjelden konkretiseres til og får konsekvenser for måten vi lever på.

1.2.3 Hovedavsnitt 3, et historisk blikk

Det er Lutherjubileum om et drøyt år. Og for meg som luthersk teolog i en luthersk folkekirke er det naturlig å finne fram til Luthers forståelse av det kristne håpet og det Luther sier om tro og gjerninger. Vi vil også se på Luthers forhold til begrepet dyder.

Det ville sprengte oppgavens omfang å lage en fullstendig kirkehistorisk gjennomgang av problemstillingen. Det er derfor bare valgt ut noen eksempler som er særlig relevante for problemstillingen.

I tillegg til de historiske eksempel som er valgt har jeg også sett kort på kirkens bekjennelsesskrifter, både de oldkirkelige, og de spesifikt lutherske.

Fra førkristen tid velger jeg å se på Aristoteles. Aristoteles hadde Platon som sin læremester, og ble introdusert for dydene av han. Men Aristoteles var den som utviklet filosofien knyttet til dydene i en praktisk retning. Det er derfor naturlig å gi en framstilling av hans syn på dydene før vi venter oss til N.T. og Oldkirka. Fra Oldkirka vil jeg se på Augustin og særlig hans strid med Pellagius. I Middelalderen kunne det vært naturlig å velge Thomas Aquinas som la betydelig vekt på dydene, men av hensyn til oppgavens omfang velger vi ikke å gi inn i Middelalderen, men går direkte fra oldkirka til reformatoren Luther.

I tillegg har jeg valgt en fornyelsesbevegelse som vi møter i norsk sammenheng. Oppgaven postulerer at vår kirke trenger en fornyelse etter mange års fokus på homofilidebatten.

Derfor har jeg valgt å hente fram Hans Nielsen Hauge der jeg fant mange ansatser til vår problemstilling. Hauge fornyet det kristne håpet, og som vi vil se av oppgaven fikk fornyelsesbevegelsen mange praktiske konsekvenser i måten mennesker praktiserte sin tro på. Jeg har også valgt å ta med Hauge og hans strid med Herrnhuterne får også belyst forholdet mellom tro og gjerninger.

Mange andre bevegelser kunne vært valgt. I utgangspunktet hadde jeg planlagt også å se på framveksten av Metodismen og brødrene Wesley. Men igjen av hensyn til omfang måtte jeg la det ligge.

Oppgavens omfang gjør at det historiske risset vil bli kortfattet. Målet med det historiske risset er å forstå hvordan håpet og forholdet mellom tro og gjerninger har vært formidlet på enkelte punkt i kirkens historie.

1.2.4 Hovedavsnitt 4, tre biskoper som fokuserer på håpet

Oppgavens tyngdepunkt finner vi i hovedkapittel fire. I dette kapitlet forsøker vi å beskrive og vurdere tre bidragsytere som alle har skrevet om det kristne håpet. Disse tre bidragsyterne var alle biskoper da de skrev sine bidrag. Tre biskoper som på en særlig måte har inspirert meg. De har for å bruke oppgavens tittel bidratt til å åpne øynene mine. Oppgaven har jo også et praktisk sikte, og disse biskopene er bevisst valgt. De er tungt forankret i det akademiske, og samtidig har de gjennom sin tjeneste som biskoper en daglig følelse med livet i kirken. Alle tre biskopene har altså en solid faglig plattform, samtidig som de levde midt i menighetene da de skrev bøkene sine.

Vi ser derfor på den norske biskopen Erling Utne og boka «*Visst skal jorden bli ny*»⁵ Etter å ha lest denne boka på åttitallet tenkte jeg, hvorfor hørte jeg aldri om dette i studiet mitt?

---

⁵ Utne, E. (1987). *Visst skal jorden bli ny! Det bibelske framtidshåp*. Oslo: Luther.

Nicholas Thomas Wright og Graham Tomlin er to anglikanske biskoper som gjennom foredrag og bøker har fokusert på en spesiell måte på det kristne håpet. Begge har på hver sin måte skrevet om håpet, og med det de har funnet lagt en fornyet vekt på det kristne livet. Det har de særlig gjort gjennom å fokusere på begrepet «virtues», dyder.

Wright har skrevet om håpet både i Det gamle og i Det nye testamentet. Her er det fagteologiske arbeidet omfattende. Men med tanke på at dette er en praktisk teologisk oppgave, har vi spesielt fokusert på to av hans bøker som trekker de tydeligste konsekvenser for livet i kirken nå. Bøkene er «*Surprised by hope*» og «*Virtues Reborn*».⁶ Disse bøkernes praktiske sikte, samt at de samtidig har sin begrunnelse i Wrights forståelse av håpet gjør at de vil få et tyngdepunkt i oppgaven. Han presenterer dydene som en nøkkel til fornyelse for kirken. Og han begrunner valget av dyder i håpet.

Mens Tomlin har skrevet flere bøker om hvordan håpet kan forandre livet i menighetene og hos alminnelige kristne i dag. Tomlin bygger på Wright. Men har som kirkehistoriker en unik evne til å sette sin praktisk teologiske tenkning inn i en tydelig idehistorisk kontekst.

Jeg ønsker å gjengi, drøfte og gi en vurdering av disse tre biskopenes arbeider. Forsøke å gjengi essensen i deres bidrag, sammenligne dem og hente ut det vi kan bruke til å svare på oppgavens praktiske sikte. Håpets betydning for det livet vi lever nå.

Siktemålet vil hele tida være praktisk. Hvordan vi kan forkynne, formidle og praktisere det kristne håpet i det jeg opplever som vår litt motløse norske setting? Og hva vil skje med troen vår og gjerningene våre om vi forkynner og lever på den måten som Utne, Wright og Tomlin peker mot?

---

⁶ Wright, N.T. (2010). *Virtue Reborn*, London: SPCK
Wright, N.T.(2007). *Surprised by hope*, London:SPCK

1.2.5 Hovedavsnitt 5, praktisk teologisk konklusjon

Oppgaven vil munne ut i en oppsummering og praktisk teologisk konklusjon. Her har jeg egen menighet, egen tjeneste og egen kirke som spesielt sikte, også med tanke på å endre min nåværende praksis i forkynnelse og formidling av håpet.

1.3 Begrepsbruk

Både i forkynnelse og i dagligtale er himmelen sannsynligvis det begrepet som brukes oftest om det kristne håpet. I denne oppgaven bruker vi ikke begrepet himmelen på denne måten. I stedet har vi valgt å bruke den samme kronologien som både Utner, Wright og Tomlin, de bruker himmelen som et begrep for mellomtilstanden. Stedet de døde er nå, mens vi venter på Jesu gjenkomst og de dødes oppstandelse.

Gud har allerede begynt skapelsen av den nye himmel og den nye jord. Vi vil se under drøftingen både av Utner og Wright at dette er sentralt i deres forståelse av Jesu oppstandelse og måten oppstandelsen danner grunnlaget for det kristne håpet. Men oppgaven har valgt å la uttrykket den nye himmel og den nye jord være det viktigste begrepet for forståelsen av det kristne håpet slik det vil bli synlig når Jesus kommer igjen. Under drøftelsen av bekjennelsesskriftene vil vi også se at dette er måten bekjennelsene bruker uttrykket den nye himmel og den nye jord.

Dette kan lett skape forvirring. For veldig mange vil tenke og mene at himmelen er samlebegrepet for hele det kristne håpet. Men forhåpentligvis vil oppgaven vise at det er viktig å skille mellom det som skjer med oss når vi dør, og det som skal skje når Jesus kommer igjen. Himmelen er derfor i denne oppgaven å forstå som mellomtilstanden. Mens den nye himmel og den nye jord brukes om det egentlige målet, det livet Gud har tiltenkt oss og som vil bli synlig når Jesus kommer igjen.

2.0 Hva forkynner Den Norske Kirke om håpet og betydningen det har for livet vårt nå?

2.1 forkynnelse i begravelser

Bjarte Leer Salvesen har foretatt en grundig analyse av forkynnelsen i norske begravelser.⁷

Han er relativt entydig i sine konklusjoner. De fleste norske begravelsestaler sier noe om håpet. Men som regel gjøres det på en kortfattet måte:

«Jeg har vist at de fleste andaktene har ulike formuleringer som omhandler etterlivet, og at det i denne sammenheng gjerne forkynnes et håp der relasjonen mellom Gud og mennesket – og eventuelt også mennesker i mellom – er sentrale tema. Det er likevel et gjennomgående trekk i materialet, at formuleringene om etterlivet er relativt knappe og at de nettopp konsentreres rundt enkelte nøkkelbegreper som oppstandelse, himmel og evig liv.»⁸

I avhandlingen har han sett spesielt på begrepet «legemets oppstandelse.» Det samme begrepet som trosbekjennelsen bruker. Han skriver: «Ingen prester benekter læren om legemets oppstandelse. Likevel viser materialet sett under ett, at det kun er et fåtall prester som uttrykker eksplisitt at oppstandelsen har legemlig karakter.»⁹

Salvesen poengterer at forkynnelsens kortfattede måte å presentere håpet på, står i kontrast til liturgiens valg av tekstlesninger. Han mener tekstlesningene ofte er tydeligere enn forkynnelsen: «At prestene gjennomgående velger knappe formuleringer, der de snarere henviser til håpet om en himmel eller et evig liv, kommer i sterk kontrast til valg av skriftlesninger...»¹⁰

Denne kortfattede presentasjonen av håpet fant jeg også igjen i mine egne begravelsestaler. Jeg har flere hundre begravelsestaler i mitt arkiv. Gjennomlesningen av et utvalg av dem bekreftet at jeg ofte har omtalt håpet på den måten som Salvesen beskriver det. I talene mine nevnes håpet alltid. Det er også knyttet til troen på Jesus. Men beskrivelsen av innholdet i

---

⁷ Leer-Salvesen, B.(2011). *Levende håp, En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Kristiansand: Universitetet i Agder.

⁸ Salvesen, s 266

⁹ Salvesen s. 261

¹⁰ Salvesen s. 263

håpet er diffus. Det er sjelden jeg nevner himmelen. Og legemets oppstandelse finner jeg ikke nevnt i det hele tatt i egne taler.

Så om jeg mener å ha tydelige forestillinger om hva håpet inneholder selv, har jeg neppe bidratt til å styrke det hos mine tilhørere i begravelser. Ordet håp brukes, men det er tilhørerens forestillinger om hva håpet inneholder som avgjør hvordan mine begravelsestaler oppfattes. Jeg har også tillatt meg den litt uvitenskapelige metode å diskutere disse konklusjonene med kolleger, og uten unntak er de enige med meg i at Salvesen har rett i sine konklusjoner.

Konklusjoner som altså sier at vi berører håpet uten å gi det et tydelig innhold. Det er mange ansatser, og håpet nevnes jevnlig. Men tilhørerens egen referanseramme vil være avgjørende for hvordan håpet forstås. Har de en forestilling om at det handler om å komme til himmelen, vil de få styrket denne forestillingen. Har de en forestilling om at det handler om livet etter oppstandelsen, vil de kunne få styrket den forestillingen. Men vi mer enn aner at svært mange mangler denne forestillingen.

Mangler en tydelig kristen referanseramme hos tilhørerne i begravelser ser det ikke ut som begravelsestalene bidrar til å gi dette. I alle fall om en skal følge Leer-Salvesen, og også det jeg har funnet i eget materiale.

2.2. Valg av sanger i begravelser

Musikk og sang formidler til hele mennesket, både til følelsene våre og til intellektet. Siden sang og musikk berører følelser blir det musikalske dermed en viktig del av totalformidlingen. Jeg tror det som synges i begravelser, både av salmer og solosanger, er et av de aller viktigste stedene for formidling av forestillinger om det kristne håpet og det dette håpet måtte inneholde. Salmer og sanger spiller en betydelig rolle for våre forestillinger og bilder også om framtida og håpet. Det musikalske som formidles i begravelser blir derfor betydningsfullt for forestillingene av håpet både hos folk flest som ikke er kirkeaktive, og de som regner seg som aktive og praktiserende kristne.

Slik praksisen er i mine sammenhenger, har presten liten eller ingen innflytelse over valget av salmer og sanger i en begravelse. Formelt skal vi konsulteres, og vi har et ansvar for valg av tekster. Men i praksis er det slik at begravelserbyråene ordner dette, og bare i helt spesielle tilfeller blir prest konsultert.

Jeg har gått gjennom det som er blitt sunget i de begravelsene jeg selv har hatt de to siste årene. Det dreier seg om cirka 50 begravelser. Videre har jeg sett på hjemmesidene til noen av landets største begravelserbyråer, både i Oslo og Stavangerområdet og funnet at det er samsvar mellom de salmer jeg oftest opplever i begravelser, og de salmer byråene anbefaler i sitt trykte materiale som deles ut til alle sørgende. Så slik sett skiller ikke de begravelsene jeg har forrettet i, seg fra de fleste andre begravelser.

Det kommer neppe som noen overraskelse at antallet sanger som faktisk brukes regelmessig ikke er så veldig stort. Det bekreftes av kirkerådets plan for kirkemusikk der det står: «ved vigslar og gravferder blir det ofte gjort tradisjonelle valg av salmer og musikk». ¹¹

Jeg har ikke gått vitenskapelig til verks og undersøkt alle sangene, men valgt ut de som har en rimelig høy hyppighetsgrad. For formålet med oppgaven er ikke å undersøke hva som synges i norske begravelser. Men både det som begravelserbyråene anbefaler, og det som er min egen erfaring etter mer enn 30 år i folkekirken sier det samme. De salmene som på en eller annen måte beskriver himmelen, det vi i oppgaven senere definerer som mellomtilstanden, er de salmene som hyppigst velges i norske begravelser.

Dette poengteres også i en masteroppgave i diakoni, der sang og musikk i begravelser ble undersøkt, og vi siterer fra en av informantene i oppgaven:

«Prest 2 mente at gjennom sangvalg og salmevalg så kommer ofte håpsdimensjonen tydelig fram. Gjennom musikken kan det tydeliggjøres en kristentro som er viktig for pårørende eller som var viktig for den avdøde. Dette mente Prest 2 kan komme sterkt

---

¹¹ Plan for Kirkemusikk (2008): Oslo: Kirkerådet.

til uttrykk de gangene det velges typiske ”himmelsanger” hvor forventningen av gjensynet og håp om en himmel over livet gjenspeiles i sangene».¹²

2.2.1 Ved Graven

På kirkegården, rett før og rett etter jordfestelsen synges alltid en salme. Jordfestelsen inneholder et av de aller tydeligste elementene av formidling av det kristne håpet gjennom orda i ritualet som avsluttes med «av Jorden skal du igjen stå opp». En liturgi som altså ikke peker mot mellomtilstanden, himmelen, men knytter håpet til Jesu gjenkomst og oppstandelsen fra de døde. Spørsmålet blir da om salmene som synges understreker det samme som jordfestelsesritualet.

I mange år var «Så ta da mine hender» praktisk talt enerådende på kirkegården i de begravelserne jeg hadde. Det gjaldt på åtti og nittitallet da jeg var prest i Sør-Hålogaland bispedømme. Og dette har vært salmen framfor noen også etter at jeg kom til Stavanger bispedømme og ble menighetsprest rundt årtusenskiftet. Og en rask uformell sjekk med noen kolleger bekrefter at dette også er deres opplevelse.

Men de senere år har «Fager kveldsol smiler» kommet inn som en tydelig nummer to. Drøyt tredjeparten av begravelserne jeg har forrettet i etter 2011 har med denne salmen på kirkegården. Unntaksvis finner jeg også «Deg være ære» og salmen «O bli hos meg».

«Så ta da mine hender» er en salme som helt tydelig vender seg til Jesus eller Gud. Hans navn nevnes ikke. Men jeg antar at en person skal være svært lite fortrolig med kristen tro for ikke å tenke seg at personen salmen henvender seg til, den som skal ta hendene, det er Jesus eller Gud. Salmen beskriver målet for troen to ganger, både i første og siste verset. Det handler om «himlens hjem».

---

¹² Berntsen, M.(2009). *Hvordan kan valget av sang og musikk formidle håp, trøst og klage i møte med mennesker i sorg? En kvalitativ analyse av musikkens diakonale rolle og funksjon innenfor Den Norske kirke*. Oslo: Diakonhjemmets høyskole.

Jordfestelsesritualet knytter til oppstandelsen når Jesus kommer igjen. Det samme gjør de fire bønnene liturgen kan velge mellom på kirkegården. Alle bønnene har en tydelig referanse til det kristne håp forstått som et oppstandelseshåp.¹³

De døde er i Guds varetekt også før Jesu gjenkomst. Senere vil vi se at dette er et poeng hos Erling Utne.¹⁴ Men mange av dem som er med på kirkegården vil oppleve, føle og tenke at det «himlens hjem» vi føres fram til er det egentlige håpet og målet. Dermed forsvinner tanken om mellomtilstanden og det å være i Guds varetekt fram til oppstandelsen fullstendig. Utne går så langt at han sier her kreves betydelig opprydding og han konkluderer det han skriver om salmer og himmelen på denne måten: «Det viser seg vanskelig i forkynnelse og lære å få gjennomslag for en kvalifisert bibelsk eskatologi så lenge vi ikke vil rydde opp i våre salmetradisjoner».¹⁵

«Fager kveldsol smiler» kommuniserer mye av det samme. En person som er seg bevisst at døden er en mellomtilstand, og at oppstandelsen er det viktige i det kristne håpet finner dette i denne salmen. Sannsynligheten er stor for at salmens forfatter har tenkt slik. «Til eg ein gong blundar i Guds Faderarm» har sannsynligvis hatt den betydningen hos forfatteren.

Men det er nok rimelig å tenke at de som opplever sangen, hører den og lar den berøre følelsene vil tenke at dette er et poetisk bilde for livet i himmelen, og at dette er det egentlige kristne håpet. Dermed vil de neppe tenke at dette bare er en beskrivelse av en mellomtilstand i Guds varetekt.

Det er altså en tydelig motsetning mellom de disse to mest brukte salmene formidler, og det som formidles i liturgien gjennom jordfestelse, bibeltekster og bønner.

---

¹³ Begravelsesrituale for den norske kirke, ledd 18, gjengivelse av 4 alternative bønner:

Enten A Herre Jesus Kristus, la denne grav være et håpets sted, i troen på deg som stod opp fra de døde.

Eller B Herre Jesus Kristus, du som selv ble lagt i en grav, gi oss å følge deg i oppstandelsen fra de døde.

Eller C Herre Jesus Kristus, la (navnet nevnes) få hvile i fred under korsets tegn til oppstandelsens morgen. Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

Eller D Herre Jesus Kristus, du som selv ble lagt i en grav, la dette stedet være et fredens sted, hvor (navnet nevnes) får hvile under korsets tegn til dagen da du kaller alle frem fra gravene. Hjelp oss i liv og død å sette vårt håp til deg.

¹⁴ Utne s.184-94.

¹⁵ Utne s. 194

2.2.2 Salmer brukt i kirkerommet

Mange av salmene inne i kirkerommet peker i samme retningen. Det er salmer om himmelen og det å komme til himmelen som dominerer. Noe også Margrethe Berntsen skriver i sin konklusjon: «Informantene mente at musikken kan være med på å formidle den kristne håpsdimensjonen, mest av alt gjennom tekstlig innhold. Det kan være snakk om et himmelhåp, eller et håp om at Gud går med i dødens stund.»¹⁶

Noen av de sterkeste himmelsalmene er også blant de mest brukte salmene. Jeg tenker eksempelvis på salmer som «O Bli hos meg». Andre salmer som brukes hyppig er «Hjemme i himlen»,¹⁷ eller «Der roser aldri dør», eller «I himlen, i himlen».¹⁸

Noen få salmer drar i en annen retning. Men det skal nok mye til at det oppdages. En salme som peker mot oppstandelsen som det endelige håpet, «Alltid freidig når du går» er eksempelvis på hjemmesidene til flere begravellesbyråer rubrisert som en nøytral salme. Og både jeg og flere kolleger deler inntrykket av at denne salmen ofte velges av mennesker som ikke har så tydelig tilknytning til kirken.

Den som kjenner det klassiske kristne håpet slik det uttrykkes i skrift og bekjennelse er neppe i tvil om hva som menes med formuleringen «selv om du til målet når først ved verdens ende.» Det handler om oppstandelsen og Jesu gjenkomst. Men dette tror jeg de færreste er klar over.

Andre salmer som har med troen på oppstandelsen er: «Ja, engang mine øyne skal»,¹⁹ og «Deg være ære».²⁰ Men som med «Alltid freidig» er det rimelig å anta at det kun er de som er forankret i det klassiske kristne håpet som faktisk vil få med seg hva disse salmene formidler. Det handler om den massive formidlingen av at håpet er knyttet til å komme til himmelen. Og derfor blir de stemmene som vil ha fram noe annet spede.

---

¹⁶ Berntsen s.60

¹⁷ Salmer 1997, nr.146

¹⁸ Nos,844

¹⁹ Nos, 863

²⁰ Nos, 187

Ritualet for begravelser, liturgi, bønner og bibeltekster knytter håpet tydelig til Jesu gjenkomst og legemets oppstandelse. Men det som formidles gjennom ord og toner gjør det ofte ikke. Vi vil komme tilbake til i oppgavens praktisk teologiske konklusjon hva dette kan bety for formidlingen av det kristne håpet.

2.3 Prekener i gudstjenesten

Oppgavens målsetting er ikke å undersøke innholdet i forkynnelsen. Men noen timers gjennomgang av prekener fra norske høymesser og gudstjenester bekrefter inntrykket fra det som er skrevet om formidlingen i begravelser.

Ordet håp brukes ofte. Håpet knyttet til troen på Jesus. Men når det kommer til det å definere innholdet i håpet, det håpet gir oss del i. Og hvilken betydning har det for livet vi lever nå så blir prekenene våre mer diffuse. Utallige prekener er de senere år lagt ut på nettet. De finnes i skriftlig form på mange hjemmesider til norske menigheter. Og de finnes også i NRK sitt arkiv av gudstjenester sendt i årenes løp.

Jeg har brukt noen timer på å gå gjennom prekener. Lest og hørt ganske mange. Metoden var enkel. Jeg har søkt i prekensamlinger og på internett etter prekener om det kristne håpet. Spesielt har jeg prøvd å finne prekener knyttet til første påskedag nettopp på grunn av denne dagens håpskarakter. Jeg fant mange tilgjengelige prekener på nettet knyttet til første påskedag. Og hovedinntrykket har befestet seg. Vi snakker om håpet. Men når vi skal definere innholdet i håpet er de fleste prekener diffuse. Nedenfor nevnes noen eksempler på dette.

Oslo biskop preken virkelig berørte meg og sikkert mange andre på 4 årsdagen for tragedien på Utøya. Dette var en av de første prekenene som kom opp med å søke på «prekener om håp» Det er ingen grunn til å kritisere prekenen. Men den er et glimrende eksempel på det jeg har funnet etter å ha lest og hørt meg gjennom et betydelig antall prekener som ligger offentlig tilgjengelig på nettet. Biskopen bruker ordet håp mange ganger i prekenen sin. Men håpet defineres ikke. Vi siterer fra det tydeligste avsnittet i prekenen om håpet:

«Ingen som er revet ut av våre hverdager, er glemt av Gud. De er gjemt hos Gud, i lyset fra Ham som er sterkere enn døden. I dette lys får vi også leve med håp, og håp er ikke et tomt ord. Håpet er vår protest mot alt som er ondt og ødelegger. Håp er å ta fremtiden i eie i levd liv og barmhjertig handling.»²¹

Og dermed blir det en mulig konklusjon at den enkelte tilhører fyller håpet med innhold ut fra sine forutsetninger.

Domprost Anne Lise Ådnøy hadde i Stavanger domkirke første påskedag 2013 en utfordrende preken, I første avsnitt spurte hun: «Hvordan snakker vi sant om håp i dag?»²²

Svarene hennes ga mange ansatser til livet i dag. Til krig. Til Sult til flykninger. Men det eneste jeg fant i prekenen som konkret definerte håp var denne setningen: «Påske er også det trassige håpet som nekter å godta at verden går under. Se, i det sant menneskelige er det en kime til håp.» Svært mange andre prekener kunne vært nevnt som bekrefter inntrykket gitt i disse to prekenene.

Noen få prekener knytter det kristne håpet til gjenopprettelsen av skaperverket og den nye himmel og den nye jord. Den tydeligste ble holdt av biskopen i Borg, Atle Sommerfeldt. Han sier i en påskedagspreken:

«Og en dag skal Gud gjenoppretter alt det skapte slik at vi og alt levende igjen kan utfolde oss slik det gjorde den gangen ved skapelsens begynnelse: Da alt var svært godt. Når den dagen kommer trenger vi ikke lenger lys fra sol og måne fordi Guds herlighet vil lyse for oss og vi skal få vandre i dette lyset til evig tid, sier Johannes i Åpenbaringsboken (Åp 21,23f). Da vil det ikke lenger være mørke i oss og rundt oss som en trussel mot livet. Guds bolig er blant menneskene og det finnes ikke lenger sorg eller smerte eller død. Lengselen etter Guds, vår Skapers, herlighet som

---

²¹ Kvarme, O.C. (2015) «Preken holdt på minnemarkering for 22.juli i Oslo domkirke», hentet fra <https://kirken.no/nb-NO/fellesrad/kirkeneioslo/menigheter/oslo-domkirken/gudstjeneste/Prekener/Prekener-holdt-i-oslo-domkirke/fredstanker-fremtid-og-hap/>

²² Aadnøy, A.L.(2013) «Første påskedagspreken i Stavanger domkirke», hentet fra <http://www.minorg.no/minorg/dmenighet/web.nsf/ntr/18C4B7119832BC16C1257B500045A81E>

opprinnelse og fullendelse har fulgt menneskeslekten til alle tider og på alle steder. Håpet om å tilhøre en større virkelighet som sprenger tidens og lidelsens og sårbarhetens begrensinger er ett av våre kjennetegn som menneske».²³

Mitt inntrykk er at håpet nevnes ofte.. Men det er veldig uklart hva det faktisk betyr og inneholder. Hvis en person ikke er kjent med det klassiske kristne håpet på forhånd vil han eller hun bare unntaksvis klare å oppdage det gjennom kirkens gudstjenesteforkynnelse, eller gjennom formidlingen i begravelser.

Dermed reduseres også håpets mulighet til å være drivkraft for det tros, håps og kjærlighetslivet Paulus utfordret oss til i begynnelsen av Kolosserbrevet, jfr. Oppgavens innledning.

---

²³ Sommerfeldt, A.(2014) «Første påskedagspreken i Fredrikstad domkirke», hentet fra <https://kirken.no/globalassets/bispedommer/borg/dokumenter/biskopen/prekener/domkirken-paskedag-20-04-2014.pdf>

3.0 Kort Historisk Riss

3.1. Aristoteles

Aristoteles (384-322 f.kr.) var elev av Platon. Platon brukte begrepet dyder. Og Aristoteles videreutviklet dette med å poengtere at dydene er ment å forandre et menneskes karakter.²⁴

På gresk brukte Aristoteles ordet styrker – «ἀρετή», oversatt til latin ble dette «virtus», engelsk «virtues».

Dyder er ment til å forandre et menneskes karakter og gjøre det lykkelig. Dydene skal hjelpe til med å oppdage og få fram potensialet hos det enkelte menneske. Aristoteles er opptatt av at når et menneske får fram potensialet sitt så finner det lykken. Det å finne lykken gjør mennesket til det vesen det er skapt til. Med Arne Næss sine ord: «Lykken består, for en bestemt art levende vesener i en aktivitet som gjør at de evner bringes til utfoldelse som er virkeliggjort i nettopp den arten.»²⁵ Vår evne til å tenke blir her viktig for Aristoteles. Han sier da at mennesket skal kunne bruke sin menneskelige evne til å tenke til å utvikle dydene.

Aristoteles kaller denne lykken for «εὐδαιμονία». Og det er det høyeste målet, på gresk «τέλος » for et menneske.²⁶ Med Næss ord: «Eudaimonia søkes som et høyeste gode, og det skal aldri søkes som middel til noe annet».²⁷ Wright poengterer i sin beskrivelse av Aristoteles tenkning at et menneskes karakter skapes med å trene på å praktisere dydene: «The way to attain eudaimonia, Aristotle thought, was by practising these strengths.»²⁸ Med andre ord, dyder er ikke noe vi har fått med oss, men det er noe som må læres, noe man må formes og oppdras til. Det holder ikke eksempelvis å utføre en modig handling en gang. Det er ment å være en del av karakteren, vanen, til et menneske. Egenskaper som øves opp med stadig å gjentas.

---

²⁵ Næss,A. (1967) *Filosofiens historie I. Fra oldtid til renessanse, En innføring i filosofiske problemer*, 5.utgave 1976. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget. S.154

²⁶ Næss s. 155

²⁷ Næss s.155

²⁸ Wright, *Virtues reborn*, s 30.

Aristoteles poengterer at dydene, egenskapene som leder til lykke i tillegg til øvelse skapes, også gjennom menneskets unike tankekraft. Det Aristoteles kaller den fornuftige sjel.²⁹ Igjen Næss: «Den spesifikt menneskelige erkjennelsesevne».³⁰ Tankene som skiller mennesket fra dyrene. Uttrykket på gresk som ble brukt for å tenke og skille på denne måten var praktisk klokskap, «φρόνησις».

De 4 prinsipielle dydene hos Aristoteles, som alle andre egenskaper bygger på er: Mot, rettferdighet, måtehold og klokskap.³¹

Når et menneske skal søke dydene, gjelder det å finne den «gyldne middelvei», noe Aristoteles ofte får fram gjennom kontrastering. Det er grøfter på begge sider av veien. Uttrykt med Store Norske Leksikons ord: «Det moralsk rette er et slags midtpunkt mellom to lastefulle ytterligheter. Dyden mot ligger for eksempel midt mellom feighet og dumdristighet, som gavmildhet ligger mellom ødselhet og gjerrighet.»

3.2 Augustin og Pelagius

Striden mellom Pelagius³² og Augustin³³ kan egentlig stå som et eksempel på en strid som har preget hele kirkens historie. Striden om menneskets medvirkning satt opp mot Guds nåde. Det handler om det som mennesket bidrar med, og det handler om det som Gud bidrar med. Forholdet mellom tro og gjerninger.

Pelagius ble på kirkemøtet i Efesos i 431 avvist som heretiker.³⁴ Pelagius avviste enhver lære om nedarvet synd, og hadde stor tro på menneskets iboende evner og vilje. Med kirkehistorikeren Bengt Hägglunds ord: «För Pelagius innebär Guds nåd, att människan från början utrustats med en vilja, som är fri til det goda.»³⁵

---

²⁹ Næss, s 154

³⁰ Næss, s. 154

³¹ Wright, «Virtues reborn», s. 3

³² Ca.360-411, Irsk munk som virket i Roma

³³ 354-430

³⁴ Hägglund, B. (1956) *Teologins historia, En dogmhistorisk översikt. Fjärda upplagan 1978*: Lund, LiberLäromedel. S.113

³⁵ Hägglund s.115

Han avviser altså det som senere ble læren om arvesynd. Mennesket er av seg selv godt, og har evnen til å velge den gode handlingen. Nåden reduseres til en hjelper for den gode viljen og gis som tilgivelse for utførte synder.

Etter å ha hørt et foredrag om Pelagius³⁶ satt jeg igjen med følelsen av at Pelagius kunne gått rett inn i hvilken som helst «elsk deg selv og realiser ditt potensiale» bok. Optimismen og troen på mennesket preger mange bøker og foredrag om å elske seg selv slik vi møter det i vår tid. Og i foredraget poengterer Tomlin at det er lett å kjenne igjen tanker fra Pelagius i «elsk deg selv» kulturen. Både hos Pelagius og i vår «elsk deg selv» kultur handler om å tro på og realisere det vi selv kan få til. I foredraget sies det på denne måten: «A confidence in the capacity of human nature.»

Mot Pelagius sto Augustin. Han har forfattet en rekke skrifter som tar oppgjør med Pelagius tenkemåte.³⁷ Og det er vel knapt mulig å overvurdere Augustins innflytelse på vestlig teologi, antropologi og tenkemåte. Augustin får fram at vi ikke bare kan velge det gode. For vi tilhører menneskeslekten, og har del i menneskeslektens synd. Før syndefallet hadde mennesket en fri vilje. Etter fallet er mennesket ute av stand til ikke å synde. Hägglund sier: «Augustin fornäkar, att människan efter fallet har någon fri vilja i egentlig mening, d.v.s. frihet til det goda.....Enstaka goda handlingar kan hon utföra men icke endra sin onda viljeinriktning.»³⁸

Det som forandrer mennesket er først og fremst nåden. Nåden verkar en ny vilja hos människan. Den innebär en «infusio caritatis». Den mot världen inriktade onda viljan ersättes med en god vilja, med caritas.³⁹ Graham Tomlin sier: «Grace is given not because we have done good works, but in order that we may have the power to do them.»⁴⁰

---

³⁶ Tomlin, G (2012) «I Try Harder», Foredrag London Bible Institute Lederseminar, hentet fra <https://www.htb.org/media/try-harder>.

³⁷ De spiritu et littera, 412, De natura et gratia, 415, Contra Julianum 421

³⁸ Hägglund s.116

³⁹ Hägglund s.119

⁴⁰ Foredraget av 2012

Augustin snakker om to sider av nåden. Den operative nåden som vi får del i gjennom dåpen, og den nåden vi får del i gjennom dåpens og troens liv, den cooperative nåden. Sistnevnte nåde bruker Gud i den livslange forandringsprosessen av et menneske. Den forandringsprosessen der vi får del i Guds kjærlighet, lagt inn i hjertene våre. Denne prosessen er det som er med og former oss.

Tomlin poengterer at Augustin på mange måter omtaler denne kjærligheten og nådens virkning i et menneskes hjerte på samme måten som vi omtaler Den Hellige Ånd i dag.⁴¹

Troen frelser for Augustin, ikke menneskets gjerninger. Men gjennom nåden blir vi gjort i stand til å gjøre gode gjerninger. «Hennes frihet, dvs hennes förmåga till det goda, återställles, «libertas restituta». Denne frihet är endast begynnande, så länge jordelivet varar.»⁴²

Det siste poenget her, den livslange prosessen er det vesentlig å få fram. For Augustin forfekter aldri det fullkomne eller syndfrie mennesket. Med Tomlins ord: «Spiritual perfection is impossible in this life, but growth towards it is possible.»⁴³

3.3..Bekjennelsesskriftene og håpet

De tre oldkirkelige bekjennelsesskrifter⁴⁴ er entydige. Jeg nøyer meg derfor med å sitere fra den bekjennelsen vi bruker mest i våre gudstjenester, Apostolicum. Det er også naturlig å sitere fra denne bekjennelsen, fordi den spesifikt bruker ordet himmel som betegnelse på stedet der Jesus er nå, før han kommer tilbake. De to andre bekjennelsene bruker ikke spesifikt ordet himmel på denne måten. Livet umiddelbart etter døden har overhode ikke fokus i noen av bekjennelsesskriftene. Den Apostoliske Trosbekjennelsen sier noe om håpet både i i andre og i tredje artikkel.

I den andre artikkelen står det om Jesus at han «for opp til himmelen og at han skal komme igjen for å dømme levende og døde».

---

⁴¹ Tomlin, foredraget av 2012

⁴² Hägglund s.119

⁴³ Tomlin, foredraget av 2012

⁴⁴ Den apostoliske trosbekjennelsen, Den Nikenske Trosbekjennelsen og den athanasianske trosbekjennelse.

Like klar er artikkel tre om Den Hellige Ånd der det står at vi tror på «legemets oppstandelse». Altså orda vi finner igjen i jordfestelsesritualet, - av jorden skal du igjen stå opp.

Den forståelsen av håpet og oppstandelsen vi finner i de oldkirkelige bekjennelser er felles for alle store kristne kirkesamfunn. Derfor har vi i denne oppgaven valgt å kalle dette den klassiske kristne forståelsen av håpet.

I tillegg til de tre oldkirkelige bekjennelser har vår kirke to bekjennelsesskrifter som vi regner som lutherske, Confessio Augustana og Luthers lille katekisme.

Ingen av disse nevner livet umiddelbart etter døden. Fokus også her er på det som skjer etter Jesu gjenkomst. Så de lutherske bekjennelsene slutter seg til de tre oldkirkelige bekjennelsene.

Vi siterer fra Augustana: -

Art 37 «før opp til himmelen, sitter ved Guds, den allmektige Faderens høyre hånd, skal komme derfra for å dømme levende og døde.

38- Og når han kommer, må alle mennesker stå opp igjen med sine legemer og gjøre regnskap for sine gjerninger.

39- Og de som har gjort godt, skal gå inn til det evige liv, men de som har gjort ondt, til den evige ild.»

Konklusjonen er klar. Både de oldkirkelige og de lutherske bekjennelsesskriftene fokuser på det som skjer først etter legemets oppstandelse og Jesu gjenkomst. De sier ingenting om det som skjer umiddelbart etter døden. Med andre ord kan vi slå fast at det som er fokus for mennesker vi møter i svært mange begravelser, hvor er den avdøde nå. Det er ikke fokus i kirkens bekjennelsesskrifter.

Vår tids forkynnelse har naturlig nok ofte det samme fokus som folk flest. Fokus er på det som skjer umiddelbart etter døden. Et annet fokus enn det klassiske kristne håpet slik vi finner det i både de lutherske og de oldkirkelige bekjennelsesskrifter.

Det er tydelig at i klassisk oldkirkelig kristendom, og i klassisk luthersk tro finner vi andre tyngdepunkt enn tyngdepunktet til Ola og Kari Nordmann i en postmoderne og individualistisk kultur. Dette bekrefter at vi trenger å gjenreise det kristne håpet slik både skrift og bekjennelse forstår det.

3.4 Luther

Det er lett å kaste barnet ut med badevannet. Luther blir beskyldt for å ha gjort det når han ville ta et oppgjør med gjerningskristendom. Luther beskyldes da for ikke å ha plass for gode gjerninger, n

Luther må forståes ut fra sin samtid og bakgrunn. Luther som augustinsk munk var preget av skolastikken. Gjerninger lå på ham som en tung byrde. Og som de fleste middelaldermennesker handlet det både om å gjøre seg fortjent til Guds nåde gjennom egen innsats, og det handlet om frykten for Skjærsilden.

Etter hvert vokste Luthers erkjennelser fram. Erkjennelsene som ledet fram til den berømte Tårnoplevelsen. Opplevelsen som gjorde det klart for ham hva rettferdiggjørelse egentlig var. Det en dag å stå rettferdig foran Gud ene og alene var Guds verk gjennom nåden alene. Derfor hadde Luther naturlig nok behov for å ta et oppgjør med alt som smaker av gjerningskristendom. Alt som smaker av egeninnsats. Noe som ikke minst gikk ut over hans forhold til begrepet dyder. Begrepet vi har sett var så sentralt både hos Aristoteles og i Middelalderen spesielt hos Thomas Aquinas. Og det er her han beskyldes for å kaste barnet ut med badevannet.

Mye av litteraturen jeg har lest i tilknytning til oppgaven er kritisk til Luthers framstilling av forholdet mellom tro og gjerninger, spesielt knyttet til begrepet dyder. Wright skriver:

«Basically, the whole idea of virtue has been radically out of fashion in much of Western Christianity ever since the sixteenth-century Reformation»⁴⁵

Samtidig spørres det om ikke både Wright og andre kritikere av Luther snarere kritiserer det som ble utviklingen i Lutherdommen og den protestantiske kristenheten. Luther selv var tydelig, men hans etterkommere har ikke alltid klart å være det.

Luthers rettferdiggjørelseslære har som nøkkel at alt gis som gave gjennom troen på Jesus Kristus. Samtidig er mennesket fortsatt en synder. Jfr. det berømte Luthersitatet «Simul Justus et peccator.» Samtidig synder og rettferdig.

Poenget hos Luther er at den rettferdighet som er blitt vår, den rettferdighet som gjør at vi går fri i dommen, tilegnes oss allerede nå, samtidig som mennesket selvfølgelig fortsetter å synde. Men Gud har overkledd oss med en kappe av rettferdighet. Derfor kan mennesket ikke selv legge noe til sin rettferdighet gjennom gode gjerninger.

Luther er samtidig tydelig på at mennesket må arbeide på sin frelse. En nøkkel til å forstå Luther her er hans vekt på den daglige omvendelsen, og Luthers skille mellom det indre og det ytre menneske.

Også når Luther omtaler den daglige omvendelsen, poengterer han at det er Guds nåde som rettferdiggjør. Nåden som bare mottas gjennom troen. Og så understreker Luther det som er Guds gave. Det at Gud stadig arbeider med oss. Gaven vi møter i den daglige omvendelsen Med Tomlins ord: «his gift heals from sin and from det corruption of body and soul.»⁴⁶

Tomlin gir oss her et sentralt luthersitat:

«Luther says this «gift» of God is like yeast that begins to work its way through the dough making it rise and change, to purge away the sin for which a person has already

---

⁴⁵ Wright, «virtue reborn s.51

⁴⁶ Tomlin s.95

been forgiven, and to drive out the evil guest for whose expulsion permission has been given.»⁴⁷

Hele mennesket (totus homo) er rettferdiggjort hos Luther, men det ytre mennesket må samtidig arbeide på sin frelse. Graham Tomlin beskriver dette slik: «We are not just inner, spiritual people, but we also have an outer, physical, bodily nature, which needs to be brought into the conformity to the spirit. Here discipline, order and progress are needed to bring the body into line.»⁴⁸

Her bruker til og med Luther begrep som åndelige disipliner. Men poenget blir alltid at vi kan ikke legge noe til vår frelse. Skriftet «Om den kristne frihet», skrevet i 1520 klargjør dette. Vi siterer derfra: «Av dette forstår du nok en gang hvorfor troen kan tilregnes en slik makt at den alene oppfyller loven og gjør mennesket rettferdig uten gjerninger av noe slag.»⁴⁹

Luther tar i dette skriftet selv oppgjør med sine kritikere. De som har sagt «vi ikke trenger å gjøre noen verdens ting.»⁵⁰ Så kommer Luthers frodige svar: «Å nei, ugudelige slyngler, den går ikke!» Og her er det altså vi daglig skal arbeide på vårt ytre menneske. Igjen med Tomlins ord der han kommenterer de same sitatene: «Luther cannot resist reminding his readers not to trust in works for their justification, yet he still insist that discipline, progress and order are needed, precisely because we have bodies.»⁵¹

Med begrep som åndelige disipliner, og det som kalles lovens tredje bruk er det slik jeg oppfatter Luther ikke tvil om at han også har vært klar over at et menneske må arbeide med

---

⁴⁷ Tomlin s.95, han siterer fra LW 32.229

⁴⁸ Tomlin s. 100

⁴⁹ Inge Lønning og Tarald Rasmussen, *Martin Luther, Verker i Utvalg*, Oslo 1979, S.212

⁵⁰ Lønning s.217

⁵¹ Tomlin s.100

seg selv. Men perspektivet hans er altså det samme som perspektivet i NT og klassisk kristendom.⁵² Vår innsats legger ikke noe til vår frelse. Den er bare en frukt av troen.

3.5 Motsetningen mellom Hauge og Herrnhutene

Hans Nielsen Hauge (1771-1824) er trolig den enkeltperson som har hatt størst innflytelse på norsk kirkeliv etter reformasjonen.⁵³ Hans omfattende forfatterskap og reisevirksomhet med husmøter over hele landet la grunnlaget for en vekkesbevegelse uten sidestykke i norsk historie, samtidig som hans egen og de såkalte haugianernes økonomiske virksomhet ga grunnlag for omfattende næringsvirksomhet.

Vi trekker fram Hauge her både på grunn av hans historiske betydning, og fordi han betonte en tro preget av omvendelse og lydighet. Andreas Aarflot kalte nettopp sitt store verk om Hauge: *Tro og Lydighet*.⁵⁴

Her skriver han med å sitere Hans Nielsen Hauge, i et avsnitt der Aarflot drøfter anklager mot Hauge om synergisme: «De synlige dyder som den kristne skal vise og stadig strebe etter å få sterkere del i, er ikke fortjenstfulle gjerninger, men selvfølgelig frukter av det nye liv. Den kristne blir ved Jesu kjærlighet frigjort fra lovens tvang, til å gjøre godt med glede.»⁵⁵ Eller sagt på en litt annen måte, også i et direkte sitat av Hauge: «De gode gjerninger er noe Gud venter at vi skal gjøre, og noe vi makter å gjøre så sant vår tro er levende.»⁵⁶

Aarflot viser også at Hans Nielsen Hauge setter tanker om tro og gjerninger inn i en eskatologisk kontekst:

---

⁵² Av uttallige bibelvers synes jeg 1.Kor 15.10 er det aller tydeligste. Paulus poengterer sin innsats, men også den bygger på nåden: «Men ved Guds nåde er jeg det jeg er, og hans nåde mot meg har ikke vært bortkastet. For jeg har arbeidet mer enn noen av dem, det vil si ikke jeg, men Guds nåde som er med meg.»

⁵³ Einar Molland og Niels Block Hoell i *Store Norske Leksikon*.

⁵⁴ Aarflot, A. (1969): *Tro og lydighet: Hans Nielsen Hauges kristendomsforståelse*, Oslo: Universitetsforlaget.

⁵⁵ Aarflot s. 46

⁵⁶ Aarflot s. 86

«Noen klart utformet eskatologi kan vi ikke finne i Huges skrifter. Hauge skildrer også saligheten og mellomtilstanden etter døden. Men Hauge gjør gjeldende at den fullkomne salighet først inntreer når legemet blir forklaret ved Jesu gjenkomst. Hauge understreker naturlig nok at også menneskenes gjerninger skal telle med i dommen, men han peker også på at det er troen på Kristus og hans fortjeneste som er salighetens egentlige grunn.»⁵⁷

Hans Nielsen Hauge mottok alt i oppveksten betydelige impulser fra Brødremenigheten⁵⁸ gjennom presten i hjembygden sin, Gerhard Seeberg.⁵⁹ Hauge hadde også omfattende kontakt med Brødremenigheten i Oslo. Lederen for Brødremenigheten i Oslo, Niels Johannes Holm, hadde jevnlig kontakt med Hauge. Hauge ga ut en framstilling av kirkehistorien, og etter samtaler med Holm modererte han framstillingen av brødremenigheten, selv om Hauge fortsatt var sterkt kritisk til denne. Aarflot skriver i sin kirkehistorie: «synspunktene ble sterkt moderert i den trykte utgaven av kirkehistorien.»⁶⁰

Torbjørn Fink skriver i en spesialavhandling i teologi:

«Arven fra Zinzendorf innebar en lettere og lysere kristendomstype, med mindre vekt på synd og omvendelse. Denne motsetning ble ført videre på 1800-tallet. Både haugianere og grundtvigianere tok avstand fra det de opplevde som en bekymringsløs hvile i troen⁶¹.»

I samme oppgave sier han: «Zinzendorf tok som nevnt avstand fra pietismens sterke betoning av omvendelsen. "Kom som du er!" var hans budskap. Når mennesket tok imot Guds nåde, sørget Han for den rette omvendelse og troens frukter. Fordi troen er en gave, har fromheten ofte en lys og glad tone, i motsetning til pietismens alvor og botspreg.»⁶² Det er med andre

---

⁵⁷ Aarflot s. 160

⁵⁸ I overskrift og innledning til avsnittet har vi brukt det internasjonale navnet Herrnhuterne, mens i omtale av norske forhold har vi valgt å bruke det norske navnet Brødremenigheten.

⁵⁹ Aarflot, A. (1967). Norsk Kirkehistorie, II, Oslo. S.233

⁶⁰ Aarflott, Norsk Kirkehistorie, s 309

⁶¹ Fink, T (2010): *Herrnhuternes betydning for norsk kristenliv på 1800-tallet. Spesialoppgave i teologi*, Oslo: Det teologiske fakultet s. 62

⁶² Fink, s.17

ord synet på helliggjørelsen og troens gjerninger som fører til at Hauge og haugianerne tar avstand fra brødremenigheten.

John Nome sier det samme: «Det var Hagues kritiske syn på brødremenighetens kristendom som gjorde haugianerne så fryktsomme for enhver kristelig omgang med brødrevennene i den første tid.»⁶³ John Nome siterer Hauge direkte, etter hans møter med Niels Johannes Holm:

«de foredrog kun det Trøstelige i Jesu Forsoning, og lærte forlidet om den moralske Lov som Jesus skjærpede i sin Bjerg-Prædigen.... Men idelig at raabe paa Jesu Navn og Forsoning, synes jeg leder til at misbruge de dyrebare Ting, thi de, der elske Christus, skal holde hans Befalinger.»⁶⁴

Aarflot konkluderer på denne måten i sin kirkehistorie. Han har først sagt at Hauge er forankret i en Luthersk rettferdiggjørelseslære. Og så konkluderer han: «Derfor er Hagues forkynnelse etisk orientert. Det er viktigere for ham å understreke virkningene av Kristi verk i menneskene, enn av hans gjerning for menneskene.»⁶⁵

Skillet mellom Hauge og haugianerne og brødremenigheten går med andre i synet på helliggjørelsen og de gjerningene som hører med til troen. Det samme skillet som vi stadig har møtt i kirkens historie.

I striden mellom Hauge og brødremenigheten sitter jeg personlig igjen med det inntrykket at både Hauge og de ulike lederne i brødremenigheten tydelig hadde på plass at alt bygger på det Jesus har gjort. Hauge har et tyngdepunkt i at troen skal vise seg i gjerninger. Men også brødremenigheten har dette med, f.eks. gjennom sin vektlegging på misjon.

---

⁶³ Nome, J.(1942). *Demringstid i Norge*, Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps forlag.s.75

⁶⁴ Nome s. 75

⁶⁵ Aarflot, Kirkehistorie, s. 254

Utfordringene kommer først når både Hauge og brødremenighetens ledere skal tolkes. Da glipper det fort for menigmann. Utfordringer til gjerninger blir i praksis oppfattet som å bygge på gjerninger, noe som kom til å prege haugianerne ut over i det 18 århundre. Og brødremenighetens poengtering av å hvile i nåden, forsoningen og korset førte fort til at utfordringer til et nytt liv kom i bakgrunnen.

Dette understreker at det å utfordre til troens gjerninger, det vi i denne oppgaven fører tilbake til dydene, alltid vil innebære en høy bevissthet om hva Gud gjør og hva vi mennesker gjør.

Sagt med Jesus sine ord: «Jeg er vintreet, dere er greinene. Den som blir i meg og jeg i ham, bærer mye frukt. For uten meg kan dere ingen ting gjøre.»⁶⁶

Og om vi drister oss til å se på fruktene så var Hauge og haugianerne med og forandret hele det norske samfunnet gjennom framveksten av lekmannsbevegelsen, gjennom måten de brukte det trykte ordet, og gjennom det de gjorde med å satse på næringsliv og økonomi. Og uten brødremenigheten ville neppe den norske misjonsbevegelsen ha vokst fram slik den gjorde.⁶⁷

---

⁶⁶ Joh.15,5

⁶⁷ John Nome sier det slik: «Således er noen av de mest misjonsinteresserte prester og kirkelige personligheter i den nye generasjon av teologer fra demringstiden utgått fra Holms krets eller har på en eller annen vis vært i berøring med den herrnhutisk-evangeliske vekkelseskristendom som levde i brødrsamfunnet.» Nome, s 136.

4.0 De tre biskopene

4.1 Hovedsiktet å få fram det som sies om håpet

I vår presentasjon av de tre biskopene er ikke hovedsiktet å gi et fyldig referat av bøkene. Hovedsiktet er å få tak i det de sier om håpet og betydningen håpet har for livet vi lever nå. Alle 3 biskopene løfter på hver sin måte fram det klassiske kristne håpet, og betydningen håpet har for oss som menigheter.

Samtidig, for å få tak i dette er det nødvendig med en grundig gjennomgang av det de har skrevet om håpet i bøkene sine.

4.2 Erling Utne

4.2.1 Visst skal jorden bli ny, introduksjon til boka

Erling Utnes bok er et grundig bibelteologisk arbeid. Det er tydelig at motivasjonen hans for å skrive er å hente fram det bibelske budskapet. Boka hans skal hjelpe oss tilbake til de bibelske røttene. Han sier selv i innledningen til boka si: «Når håpet i store deler av kirkens historie har blitt så bibelflyktig, både så individualisert, åndeliggjort og hinsidig, henger det sammen med at vi ikke har vært tro mot håpets røtter og basis i det profetiske ord».⁶⁸

Boka inneholder mange bibelsitat. Utne ønsker tydelig ikke å presentere egne synspunkt, eller komme med sin forståelse av det kristne håpet. Han ønsker å løfte fram det bibelske materialet: «Vi ønsker at Ordet selv skal få tale og hjelpe fram en klarere forståelse av vårt håp. Derfor er størstedelen av denne boken rett og slett bibelutleggelse».⁶⁹ Et sunt prinsipp for en luthersk teolog.

En bibelutleggelse som altså viser kontinuiteten mellom NT og GT. Utne sammenligner Bibelen med et stort tre, hvor GT representerer roten og stammen og NT kronen.⁷⁰

---

⁶⁸ Utne s. 13

⁶⁹ Utne s.9

⁷⁰ Utne s.13

4.2.1 Hovedsynspunkt i GT.

Utnem er som nevnt i forrige avsnitt opptatt av kontinuiteten. Han får fram at det håpet vi møter i N.T. bygger på det håpet vi møter i G.T.: «Her sier Paulus ureservert at det håp han lever i og forkynner som apostel, er identisk med det håp som det gammeltestamentlige gudsfolk, Israel, er bærer av».⁷¹

Samtidig understreker han at vi som kristne i dag har alt for lite kjennskap til det tydelige håpet som allerede GT er bærer av: «Som kristne i dag kjenner vi alt for overfladisk til de gammeltestamentlige endetidsløftene.»⁷²

Utnem gir en grundig gjennomgang av det han kaller de tre viktigste løftene i G.T. Løftet til Abraham, Mosepakten og Davidspakten. «Alle løftene i disse tre paktene utkrystalliserer seg i forventningen om Guds kongevelde over verden.»⁷³ En gjenreisning av kongeveldet som knyttes sterkere og sterkere til Messiastroen som går parallelt med tanken på Gud som konge: «Dels av tanken om at Gud selv kommer som konge og frelser, og dels av at Han kommer gjennom en endetidskonge (Messias) som formidler av Hans frelse.»⁷⁴

Dette løftet har igjen sin basis i det vi møter alt på Bibelens første blad. Gud som skaper og skapertroen. Utnem sier at formålet med skapelsen nettopp er Guds kongevelde. Kongevelde han har valgt mennesket som sin ypperste skapning til å utøve.

Dette gjør at Israel i motsetning til de omliggende folkeslag har et positivt syn på skaperverket. Et positivt syn på skaperverket som ikke en gang blir ødelagt av syndefallet. Men som blir bestemmende for at Gud en dag skal forløse sitt skaperverk: «Skapelsens Gud er den Gud som forløser sitt skaperverk».⁷⁵ Dermed blir frelse alt i G.T. det falne skaperverkets forsoning og gjenreisning. Det handler om Guds inngripen i historie og

---

⁷¹ Utnem s. 13,

⁷² Utnem s.22,

⁷³ Utnem, s.14

⁷⁴ Utnem s.23

⁷⁵ Utnem, s.17

skaperverk. Og Utnem understreker at troen på det å komme til himmelen når vi dør aldri har vært en del av Israels framtidshåp: «At Guds folk til slutt skulle bo i Himmelen, er for Israel en helt fremmed tanke.»⁷⁶ Himmelenes rolle er i stedet, i flg. Utnem stedet der frelsen forberedes: «Frelsen tenkes i GT aldri komme i himmelen, men fra himmelen.»⁷⁷

Utnem poengterer at det er like fremmed for G.T. å tenke seg at det skal være en del av dette eskatologiske håp at skaperverket en dag skal gå til grunne. I et avsnitt der humoren siver gjennom, viser han til mange steder i GT, særlig hos profeten Jesaja⁷⁸ som poengterer at skaperverket gleder seg til forløsningen. Og så stiller han spørsmålet: «At det må være slik, viser da også til fulle det forhold at det stadig heter at skaperverket gleder seg til den eskatologiske frelse. Det ville være umulig hvis den dom det skal igjennom, betød undergang i radikal mening.»⁷⁹

På denne måten får Utnem fram at den eskatologien som vokser fram i GT, som utvikles, er en eskatologi der skaperverket føres tilbake til sin opprinnelige status: «Eskatologi betyr forløsning av det skapte tilbake til dets opprinnelige status.»⁸⁰ Og Utnem siterer Claus Westerman i en kommentar til profeten Jesaja.: «Når Gud sier: Jeg skaper en ny himmel og en ny jord, så er det ikke meningen at himmel og jord først blir tilintetgjort, og at det i deres sted blir skapt noe nytt, men det betyr at de skal bli underfullt fornyet.»⁸¹

Utnem poengterer som nevnt jevnlig kontinuiteten mellom GT og NT, og allerede i sin omtale av Gudsriket i GT gjør han det til et stort poeng at riket skal overdras til Guds folk. Dette får han særlig fram i sin drøfting av tekstene i Daniels bok og Jesajaboken.: «Det messianske riket er nettopp et rike for Guds folk. De skal regjere med sin konge. Dan.7,27. Jes.14,1-2; 61,5-7 og Åp. 5,10.»⁸²

---

⁷⁶ Utnem, s.20

⁷⁷ Utnem, s.60

⁷⁸ Jes.44,23 ,49,13 og 55,12 mellom mange eksempler

⁷⁹ Utnem, s.46

⁸⁰ Utnem, s.46

⁸¹ Utnem, s.46. Bibelverset som drøftes er Jes.65,17.

⁸² Utnem, s.52

Utnem legger i hele sin drøftelse vekt på at løftene som er gitt til Israelfolket er løfter som også i bokstavelig forstand gjelder Israel som folk, ikke bare det nye Gudsfolket⁸³. Han er hele tida opptatt av at Israel som folk har en tydeligere rolle i Guds frelsesplan enn vi har vært klar over. «De skriftavsnitt som vi har behandlet, viser til fulle at det er en stor misforståelse å ville overføre alle frelsesløftene til Israel på kirken.»⁸⁴

Her formulerer Utnem seg ukritisk. Han åpner ikke for at det kan være andre mulige forståelser av Israels rolle enn den han står for. Det er en mulighet for at dette kan ha hindret ham fra å få større gjennomslag for sin bok om endetidshåpet. Henger vi oss for mye opp i Israels rolle kan vi ende om med en diskusjon om akkurat dette i stedet for å ta til oss hovedbudskapet til Utnem om nyskapelsen av himmel og jord. Denne leseren satt igjen med følelsen av at dette var det spesielt viktig for Utnem å få fram, og vi finner igjen de samme tankene når han drøfter N.T. For så vidt i samsvar med det han selv sier om kontinuitet i håpet.

Men her går han enda lenger i å koble sammen håpet knyttet til Israel som folk med tusenårsriket. Samtidig er Utnem selv snar til å tilføye: «Tusenårsriket vekker mange spørsmål som det er vanskelig å besvare.»⁸⁵ Men mye av det han skriver om tusenårsriket, trekker han selv i motsatt retning, med etter mitt skjønn for bastante konklusjoner, som denne, der Utnem selv har valgt kursiv for å markere at dette er en konklusjon på det han skriver: «*Tanken om tusenårsriket er ikke et fremmedelement i det kristne håp. Tanken på dette mellomområde står som en nødvendig og uomgjengelig etappe på frelseshistoriens veg mot sitt mål.*»⁸⁶

4.2.2 Det Nye Testamentes plass

Uavhengig av synet på Israels rolle, og uavhengig av synet på tusenårsriket, kontinuiteten hos Utnem fra skapelsen, via løftene til Israel og beskrivelsen av Gudsriket både i GT og i NT er med og understreker hvor tungt Bibelens vitnesbyrd knyttes til håpet om nyskapelsen.

---

⁸³ Med det nye gudsfolket mener vi alle kristne uavhengig av etnisk bakgrunn og tilhørighet.

⁸⁴ Utnem, s. 141

⁸⁵ Utnem, s. 165

⁸⁶ Utnem, s. 170

I sentrum av Utnems framstilling står Jesus, han som kom i tidens fylde. Han som kom med Gudsriket. Det riket Utnem kaller forsoningens rike. Det handler om forsoning for både menneskehet og skaperverk. Grunnlaget for forsoningen finnes i Jesu soningsdød.⁸⁷

Videre legger Utnem vekt på at Gudsriket er rettferdiggjørelsens rike. Her presenterer Utnem klassisk luthersk teologi. «Rettferdiggjørelsen skjer ved troen alene og nåden alene.»⁸⁸ Tydelig sagt for å avgrense seg mot enhver form for gjerninger.

Videre poengterer Utnem at troen er den subjektive siden ved tilegnelsen av Riket og dåpen den objektive tilegnelsen.⁸⁹

Riket er også oppstandelsens rike. Utnem viser til at troen på oppstandelsen var en tydelig del av forventningen og håpet i Israel: «På Jesu tid var den fast innebygget i håpet.»⁹⁰ Og han understreker at troen på oppstandelsen er troen på oppstandelsen som en historisk hendelse: «Men vårt håp om evig liv står og faller ikke bare med troen på Kristi oppstandelse, men at denne hendelsen er et historisk faktum.»⁹¹

Utnem kaller oppstandelsen en totrinnsoppstandelse.

«Men de troendes oppstandelse skjer over to trinn: den åndelige oppstandelse med ham i denne verden og den legemlige ved inngangen til den kommende verden».... Og så tilføyer han: «Begge deler er oppfyllelse av det kristne håp, begge deler er eskatologiske begivenheter.»⁹²

---

⁸⁷ Utnem, s. 80

⁸⁸ Utnem s. 85

⁸⁹ Utnem s. 85

⁹⁰ Utnem, s. 86

⁹¹ Utnem, s. 87

Kanskje Utnem akkurat her hadde fått poenget sitt enda tydeligere fram om han hadde referert til dåpen som vårt tilknytningspunkt til oppstandelsen slik det kommer til uttrykk i Romerbrevet.⁹³

4.2.3 Den Hellige Ånds gjerning

Utnem fokuserer også på Den Hellige Ånds gjerning som en del av håpet. Hjertefornyelse blir et viktig stikkord for Utnem. «Hjertefornyelse ved Ånden.»⁹⁴ Utnems forståelse er igjen preget av kontinuitet. Åndens eskatologiske gjerning er nettopp oppfyllelsen av GTs løfter om hjertefornyelse slik vi eksempelvis møter det i Jer.31.31 ff og Ez.36..26

Utnem har fokus på at denne hjertefornyelsen står i kampens tegn. Kampen mellom det nye og det gamle mennesket. «En ny strid mellom vår syndige natur og Ånden har begynt.»⁹⁵

Som luthersk teolog har jeg ingen problem med å slutte meg til Utnem her. Og han bidrar med vesentlige synspunkt til den samtale som har funnet sted i hele kirkens historie om forholdet mellom tro og gjerninger. For Utnem ser gjerningene helt klart som Åndens gjerninger. Gjerninger som er en del av nyskapelsen. Definitivt det som den treenige Gud gjør for å oppfylle løftene og håpet. Men det som er spennende, er at det skjer allerede her og nå i menighetens liv.

Nyskapelsen som skjer allerede nå i menighetene og livene våre når vi følger Jesus og lever etterfølgelsens liv. I det han skriver om Åndens gjerning konkluderer Utnem nettopp med at utgytelsen av Ånden er en klar oppfyllelse av endetidsløftene i GT.⁹⁶

Utnem omtaler så langt jeg kan se ikke dydene i det han skriver om Åndens gjerning. Men når han beskriver Åndens gjerning og det nye livet skriver han om det på samme måten som vi

---

⁹³ Rom.6,4

⁹⁴ Utnem s. 92, overskrift over hele avsnittet

⁹⁵ Utnem s.92

⁹⁶ Utnem s.94

skal se Wright og Tomlin skrive om dydene. Utnem bruker ikke dette ordet, men i det han skriver om Åndens gjerning kommer det tydelig fram at nyskapelsen skjer allerede nå i livene våre når vi lever dåpens og troens liv.

4.2.5 Mellomtilstanden

Utnem har et eget kapitel om mellomtilstanden, et kapitel som i likhet med resten av boka hans er en grundig drøfting av bibeltekstene.

Han går så langt jeg kan se gjennom alle bibeltekstene i NT som sier noe om livet umiddelbart etter døden. Han knytter korte kommentarer til hver tekst, og poengterer at det er usikkerhet knyttet til forståelsen av disse utsagnene og forståelsen av dem. Utnem mener denne usikkerheten nettopp er der fordi mellomtilstanden ikke er det som har hovedfokus når N.T. omtaler håpet. Bibelens fokus er ikke livet umiddelbart etter døden, men det som skjer ved Jesu endelige gjenkomst.

Hovedkonklusjonen hans etter å ha drøftet både bibeltekstene og den jødiske samtids forståelse av mellomtilstanden er at de døde er i Guds varetekt i mellomtilstanden. Utnem sier materialet åpner både for at dette er en bevisst tilværelse og en tilværelse uten bevissthet. Og nettopp fordi dette ikke er det egentlige håpet er det utydelig i Bibelen. Men poenget er tydelig. Vi er i Guds varetekt mens vi venter på Jesu gjenkomst og de dødes oppstandelse.⁹⁷

4.3 N.T.Wright

4.3.1 Kortfattet presentasjon av Wright

Wright er den forfatteren som de siste ti årene har gitt mest inspirasjon til mitt eget liv og min egen tjeneste. Wrights har spesielt inspirert meg til å arbeide med det kristne håpet. Uten inspirasjonen fra Wright hadde jeg neppe skrevet denne oppgaven. I tillegg har han gitt ut sin egen oversettelse av N.T. med tilhørende kommentarserie⁹⁸. Jeg har gjennom en seksårsperiode lest meg gjennom hele kommentarserien, noe som har fornyet både min bibellesning og mitt blikk for hvor mange av Det nye testaments tekster som faktisk handler om det kristne håpet. Det var derfor ikke vanskelig å si seg enig med Time Magazine når de i

---

⁹⁷ Utnem s.184-194

⁹⁸ *The New Testament for everyone*, I alt 18 bøker,

en artikkel om Wright kalte ham: «One of the most formidable figures in Christian thought».⁹⁹ Time Magazine presenterer N.T. Wright som en helt for konservative kristne over hele verden. Magasinet Christianity Today sier det enda sterkere i sin beskrivelse av Wright: “He is the most prolific biblical scholar in a generation. Some say he is the most important apologist for the Christian faith since C. S. Lewis”.¹⁰⁰

I samme artikkelen i Time Magazine poengteres det at det ble et sjokk for svært mange kristne, spesielt i USA, at Wright tar avstand fra den tro på himmelen som preger millioner av kristne. Himmelen blir da forstått som det endelige målet for troen vår og det kristne håpet.

Wright har både et omfattende akademisk og populærteologisk forfatterskap gjennom bøker og bruk av internett som er særdeles omfattende. Et av tyngdepunktene i hans forfatterskap kretser rundt tematikken Jesu oppstandelse og det kristne håpet.

Wright har gjort seg mer tilgjengelig enn mange akademikere. Over hundre foredrag, bokpresentasjoner, intervjuer og spørretimer ligger tilgjengelig på You Tube. Her finnes alt fra tunge akademiske foredrag til kjappe femminutters presentasjoner av bøkene hans. Antall nedlastinger, altså hvor mange som ser på dette, røper også at Wright har skjønt verdien av å bruke moderne kommunikasjonsformer.¹⁰¹

Hans mest kjente akademiske bok er sannsynligvis: *The Resurrection of the Son of God*, Fortress Press 2003. Et verk på nesten sju hundre sider.

Som en forlengelse av sin bok om oppstandelsen har han skrevet en populærteologisk serie i tre bind. *Simply Christian*, *Surprised by Hope* og *Virtue Reborn*. Spesielt de to siste bøkene går rett inn i det som er temaet for denne oppgaven. Vi vil derfor forsøke å få tak i hovedinnholdet i disse bøkene og spesielt det som har relevans for vår problemstilling.

---

⁹⁹ Time Magazine 7.februar 2008

¹⁰⁰ Christianity Today, april 2014, årgang 58, nr. 3.

¹⁰¹ Ved å skrive N.T. Wright og You Tube får vi svært mange treff, og summen av antall visninger betyr at flere millioner mennesker har sett og lyttet til Wright over hele verden

Mange andre bøker av Wright kunne vært valgt, og noen få vil bli referert til. Men bøkene nevnt her regnes som hans tydeligste bidrag til populærteologien og også til vår problemstilling i denne oppgaven.

Wright var biskop i Durham fra 2003-2010. Durham er kjent som det bispesetet i England der en velrennomert akademiker innehar bispestolen. Wright er nå tilbake i academia som professor ved University of St.Andrews i Skottland der han har en friere forskerstilling.

4.4 Surprised by hope

Kontinuitet var et nøkkelord hos Utne. Det er det også hos Wright. Han sier det på sin friske måte. Gud hadde en opprinnelig plan da han skapte verden. En plan som handlet om at vi mennesker skulle være med og herliggjøre hans navn i skaperverket. Denne planen har Gud aldri forlatt. Mange har framstilt det slik at Jesus kom for å berge restene. Jesus ble Guds redningsplan når hans første planer ble ødelagt både gjennom syndefallet, og gjennom Israels historie. Her poengterer Wright at Gud står ved sin opprinnelige plan.

Det Gud hadde bestemt og tenkt med sitt skaperverk, det har han til hensikt å gjennomføre. Wright siterer så Ef.1.10-11: «Han ville fullføre sin frelsesplan i tidens fylde: å sammenfatte alt i Kristus, alt i himmel og på jord i ham. I ham er også vi blitt arvinger, vi som på forhånd var bestemt til det etter Guds forsett, han som gjennomfører alt etter sin egen plan og vilje.»¹⁰²

Wrights utgangspunkt er at de færreste mennesker, både innenfor og enda mer utenfor kirkefellesskapet, kjenner den klassiske kristne oppstandelsestroen: «So far as I can tell, most people simply don't know what orthodox Christian belief might be.»¹⁰³

Wright sier at utenfor kirkefellesskapet er forvirringen stor, og svært mange mennesker har et brokete bilde av et evt. liv etter dette. Bildet er en blanding av folketro og inspirasjon fra Østens religioner med hinduismens tro på reinkarnasjon, eller av buddhismens tanker om å bli sugd opp i verdensaltet og bli ett med naturen.

---

¹⁰² *Surprised by Hope* s. 116

¹⁰³ *Surprised by Hope* s. 19: So far as I can tell, most people simply don't know what orthodox Christian belief might be.

Innenfor kirken viser han til at mye forkynnelse, og ikke minst salmer som synges, formidler et annet håp enn det klassiske kristne håpet.¹⁰⁴

Wright mener millioner av kristne har et annet håp enn det håpet som både er Bibelens og klassisk kristendoms håp: «In other words, the idea that every human possesses an immortal soul, which is the real part of them, finds little support in the Bible.»¹⁰⁵ Hos disse kristne handler det om troen på sjelens frelse, og det blir ikke lagt vekt på troen på legemets oppstandelse slik vi finner denne mellom annet i bekjennelsesskriftene.

Kontinuiteten er viktig for Wright. Kontinuitet i betydningen det Gud opprinnelig ville med sitt skaperverk. Det Gud alltid har hatt til hensikt å fullføre. Så er det også et tydelig brudd hos Wright. Brudd med betydelige deler av forkynnelsen, og til og med salmer og liturgi som vektlegger himmelen som håpet og målet for oss kristne.

For Wright handler det å ha himmelen som mål om langt mer enn å ha en oppfattelse av håpet som ikke samsvarer med det håpet vi finner i N.T. og i bekjennelsesskriftene. Wright bruker det engelske ordet «mission». I denne sammenhengen oversettes det best med oppdrag. Poenget hans er altså at når håpet blir uklart, så mister kirken retning. Når håpet blir uklart, blir kirkens oppdrag uklart.

Kirkens oppdrag er ikke å frelse flest mulig sjeler og hjelpe dem å komme til himmelen i stedet for til fortapelsen. For Wright er det et blindspor å ha fokus på sjelens frelse. Og Wright poengterer at om sjelens frelse var det egentlige målet så får det som konsekvens at døden ikke er overvunnet. «Let us again be quite clear. If this is true, then death is not conquered».¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ *I Surprised by hope*, fra side 20 og utover viser Wright til en rekke ofte brukte engelske salmer med et platonisk eller gnostisk bilde av håpet. Og med den forståelsen at det er himmelen og livet der som er det egentlige målet for kirken og troen.

¹⁰⁵ *Surprised by hope*, s.39

¹⁰⁶ *Surprised by hope*, s.23

Wright knytter kirkens oppdrag til det opprinnelige oppdraget Gud ga mennesket i skapelsen. Vi skal som bærere av Guds bilde være de som på Guds vegne styrer og forvalter skaperverket og alt levende liv. Dette oppdraget skal fullføres i evigheten. Der skal vi leve sammen med den treenige Gud etter nyskapelsen. Men allerede nå vil livet for Guds folk være preget av dette oppdraget. Og gjennom Den Hellige Ånds nyskapelse og gjerning i våre liv får vi en forsmak på dette allerede nå.

Sjelenes frelse derimot, forstår Wright som at vi fjerner oss fra skaperverket og forvalteroppdraget. For vi blir opptatt av sjelens liv i himmelen og ikke av den forløsning av hele skaperverket som eksempelvis Paulus beskriver i Rom 8.¹⁰⁷ Og det fører til at kirkens oppdrag blir uklart.

Uten et tydelig håp mister kirken drivkraften til det som er ment å være kirkens sendelse og oppdrag i verden. Han har understreket at feil forståelse av håpet får mange konsekvenser, og så poengterer han: «particularly our mission to the world.»¹⁰⁸ Ja, han mener en svak forståelse av hva håpet egentlig innebærer gjør at kirken ikke møter vår tids store utfordringer på en rett måte. «Let alone how they relate to the urgent concerns of today`s real world. »¹⁰⁹

For Wright er det et poeng at når himmelen blir det egentlige håpet og ikke mellomtilstanden, så ender vi opp med et platonisk verdensbilde, og en platonisk forståelse av håpet erstatter det klassiske kristne håpet. Dette får også den konsekvensen at håpet forsvinner som drivkraft for kirkens oppdrag. De konsekvensene Wright her trekker av den vage håpsforståelsen han mener preger kirken i den vestlige verden, treffer nerven i det som er denne oppgavens problemstilling.

Wright poengterer at nettopp verdensbildet er en nøkkel til å forstå det bibelske materialet. Den jødiske samtid og den første kirke hadde det felles at de hadde et positivt syn på

---

¹⁰⁷ Se særlig Rom.8,18-25

¹⁰⁸ *Surprised by hope*, s.6

¹⁰⁹ *Surprised by hope*, s 6

skaperverket. Skaperverket ble sett på som en helhet der både det vi kaller himmelen og det vi kaller jorda var en del av Guds skaperverk, den synlige og den usynlige delen av skaperverket. I Fader Vår får Jesus dette tydelig fram: «La riket ditt komme. La viljen din skje på jorden slik som i himmelen.»¹¹⁰

«Heaven, in the Bible, is not a future destiny, but the other, hidden, dimension of our ordinary life—God's dimension, if you like.»¹¹¹

«When the Bible speaks of heaven, it is not talking about two localities related to each other within the space-time continuum or about a nonphysical world contrasted with a physical one but about two different kinds of what we call space, two different kinds of what we call matter ... ». ¹¹² The ultimate proof of this is in the ascension: "What we are encouraged to grasp precisely through the Ascension itself is that God's space and ours—heaven and earth in other words—are, though very different, not far away from one another.» ¹¹³

For Wright er det et vesentlig poeng at når himmelen blir verdensflukt, når kroppen ikke betyr noe – smuldrer også ansvaret for det livet vi lever som kristne. En platonsk forståelse av håpet får konsekvenser nettopp for livet som vi lever nå. For denne forståelsen mister av syne at frelsen handler ikke bare om individer, enkeltmennesker. Den handler om hele skaperverket, ikke bare om enkeltmennesker som trenger å frelles: «A vision of the present cosmos renewed from top to bottom by the God who is both creator and redeemer.»¹¹⁴

Som Utne blankpusser Wright det jødisk/kristne positive syn på skaperverket. Det er den platonske forståelsen som har gjort skaperverket til noe ondt. Men det onde er ikke en del av skaperverket, men vårt opprør i det å dyrke det skapte i stedet for Skaperen. Det handler med andre ord ikke om en ond jord og en god himmel.

---

¹¹⁰ Matt.6,10

¹¹¹ Surprised by hope, s.19

¹¹² Surprised by hope, s.115

¹¹³ Surprised by hope s.116

¹¹⁴ Surprised by hope, s.92.

For Bibelens dualisme er ikke en dualisme mellom den materielle og den ikke materielle verden, en såkalt ontologisk dualisme. Men bibelens dualisme er en eskatologisk dualisme. Dualismen mellom den verden vi har nå og den kommende verden: «What matters is eschatological duality (the present age and the age to come), not ontological dualism (an evil earth and a good heaven)»¹¹⁵

Derfor blir hele skaperverkets forløsning og frelse sentralt når Wright presenterer det kristne håpet. Han viser hvor sentralt denne forståelsen er i nøkkelkapitler i N.T. som Rom 8, 1. Kor. 15, det kapitlet som vanligvis kalles oppstandelseskapitlet, og i Kolosserbrevet og den hymnen vi finner i Kol.1. Hymnen i Kol 1.15 ff viser oss at korset er stedet skaperverket kommer i balanse: «Focusing on the cross itself as the act whereby the good creation is brought back into harmony with the wise creator.»¹¹⁶

Wright understreker gang på gang at disse bærende bibelske tankene, tanker vi finner både i GT og NT, har forsvunnet ut av kirkens forståelse når det kommer til praktisk formidling av håpet. Skal vi hente dette tilbake trenger vi å arbeide mye mer med de første kristnes verdensbilde. Og vi trenger å hente fram igjen en selvfølgelig tanke for oldkirken. Den Jesus som nå er i himmelen «remains truly human.»¹¹⁷

Han som er sann Gud og Sant menneske er allerede nå herskeren over både himmel og jord. «Already a human being at the helm of the world».¹¹⁸ En dag skal Jesus komme igjen – himmelen skal komme til jorda. Og når det skjer skal «Gods new world of justice, healing and hope»¹¹⁹ slå ut i full blomst.

Derfor blir dommen også så viktig. Og på samme måten som Utne poengterer Wright at dommen utelukkende er noe positivt i Bibelen. Dommen er Guds redskap til å la den

---

¹¹⁵ *Surprised by hope*, s. 106

¹¹⁶ *Surprised by hope*, s.108

¹¹⁷ *Surprised by hope* s.125

¹¹⁸ *Surprised by hope* s.126

¹¹⁹ *Surprised by hope* s. 134

urettferdige verden bli rettferdig. «There will indeed be a judgment in which the creator God will set the world right once and for all.¹²⁰»

Men alt vi som enkeltkristne, som kirke og som fellesskap gjør allerede nå, det vi gjør som handler om å arbeide nettopp for «Gods world of justice, healing and hope, det Wright kaller troens, håpets og kjærlighetens liv, det har betydning allerede nå for det Gud en dag skal skape på nytt. Og derfor blir det den viktigste drivkraften for oss som kristne i det som er vårt oppdrag, vår «mission» til verden.

Spissformulert så bygger vi allerede nå for framtida. Den framtida der Gud en dag skal skape troens, håpets og kjærlighetens verden, den verden som er helt uten urett, død og sykdom: «All that we do in faith, hope and love in the present, in obedience to our ascended Lord and in the power of his Spirit, will be enhanced and transformed at his appearing.»¹²¹

Vi befinner oss altså midt i det bibelordet som innledet denne oppgaven. Kol.1 om kjærligheten som sprang fram av håpet. Hvordan håpet altså ble hovedbegrunnelsen for den første kirke. Begrunnelsen for kirkens sendelse til verden. En del av det Wright kaller «God's purpose of rescue and re-creation for the whole world, the entire cosmos.»¹²² Ja, Wright sier at menigheten skal være et tegn og en forsmak på det Gud vil gjøre i hele kosmos.

Dette får naturlig nok vidtrekkende konsekvenser for oss som kirke. Arbeid for fred og rettferdighet handler om den fred og den rettferdighet Gud med Wrights ord er «utterly committed, to see the world right in the end.»¹²³

Samtidig understreker Wright at kirkens viktigste oppdrag alltid vil være å formidle evangeliet, men at den håpsforståelsen Wright løfter fram «gives a new perspective on what

---

¹²⁰ *Surprised by hope* s. 150

¹²¹ *Surprised by hope*, s.157

¹²² *Surprised by hope*, s.197

¹²³ *Surprised by hope*, s.191

evangelism might be»¹²⁴ Kirken trenger å gjenoppdage hva det betyr at Jesus allerede nå er Herre i skaperverket, og den trenger å fokusere på at Jesus har beseiret det onde, beseiret synden, og at Guds nye verden allerede har begynt. Det å erfare denne nye verden som en dag skal slå ut i blomst, når Jesus kommer igjen, blir Wrights nøkkel til evangeliseringen.

Og det er her han er opptatt av at håpet utfordrer oss som kristne til å leve det nye livet allerede nå. La livet vårt bli formet av den karakter som preger det Gudsrikeliv som skal slå ut i full blomst når Jesu gjenkomst, oppstandelsen og dommen finner sted. Men allerede nå er det mulig å søke dette livet, formes av det og leve det ut.

4.4.1 Wright om mellomtilstanden

Mellomtilstanden hos Wright er som hos Utne tilstanden fra vi dør, og mens vi venter på Jesu gjenkomst. Det Paulus omtaler som å «være sammen med Kristus»¹²⁵. Han har en grundig drøfting av bibelteksten som ofte leses i begravelser, teksten i Joh. 14.1-6 om at det er mange rom i Fars hus. Ordet som i vår norske bibel er oversatt med «rom», det greske ordet «μοναί» betydde i vanlig gresk på Jesu tid et midlertidig oppholdssted på en reise.¹²⁶

Han henter også fram beretningen fra Luk. 23.43 om røveren på korset som loves at han skal få være med Jesus i Paradis. Han skriver at uttrykket τῷ παραδείσῳ i Jesu samtid ble oppfattet som stedet de døde var, og levde et godt liv, mens de ventet på den endelige oppstandelsen.¹²⁷

«Despite a long tradition of misreading, «paradise» is here, as in some other Jewish writing, not a final destination, but the blissful garden, the parkland of rest and tranquillity, where the dead are refreshed as they await the dawn of the new day».¹²⁸

---

¹²⁴ *Surprised by hope* s.237

¹²⁵ Fil.1,23

¹²⁶ *Surprised by hope*, s.162

¹²⁷ *Surprised by hope*, s.322 fotnote 6 der Wright viser til sine kilder for sin forståelse av ordet Paradis.

¹²⁸ *Surprised by hope*, s.162,

Wright skriver dette hovedsakelig polemisk. Han er opptatt av å kritisere rådende oppfatninger. Kanskje dette har ført til at han har mistet litt av syne hvordan dette i stedet kunne vært brukt som brobyggende tekster mellom menneskers behov for å vite hvor de døde er, og det å få fram det egentlige håpet?

For det er jo både trygt og godt å ta til seg Jesus sine ord her om å få hvile i Fars hus og Paradis. Og om det er midlertidige oppholdssteder på vei mot det egentlige håpet, så finnes det mye trøst i disse bibeltekstene. Et poeng nok Wright, og også Utne, kunne utnyttet bedre.

4.5 Boka Virtues

Tom Wright sier selv at dette var boka som kom inn gjennom bakdøra. Han hadde arbeidet med Jesu oppstandelse, og med det kristne håpet. Et spørsmål dukket naturlig opp. Hva skjer mens de levende venter på Jesu gjenkomst?¹²⁹ Svaret på det spørsmålet handler selvsagt om det kristne livet, livet vi skal leve hver dag som enkeltkristne og som kirke. Svaret berører som vi allerede har nevnt også forholdet mellom tro og gjerninger. Svaret treffer også det som er hovedspørsmålet i denne oppgaven. Måten håpet har betydning for hvordan vi som kristne lever i dag.

Wright setter både Jesus og Paulus sin etikk inn i et eskatologisk perspektiv. Etter Jesu gjenkomst og oppstandelsen skal mennesket være med og vise Guds herlighet gjennom det livet vi skal leve i det fullendte Gudsriket. Men allerede nå kommer Gudsriket og blir synlig gjennom de etiske valgene vi gjør. I livet vårt nå har dette selvsagt en foreløpig karakter, først etter Jesu gjenkomst vil det være fullt ut slik Gud har tenkt det. Poenget er at vi allerede nå i vårt daglige liv skal arbeide mot og formes av dette Gudsrikeperspektivet, før Jesu gjenkomst med et foreløpig preg.

---

¹²⁹ Wright, N.T. (2012) «After you believe, why Christian Character Matters», hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=ukyNU51OcnA>. Foredrag i forbindelse med boklansering i USA

Boka han skrev heter i engelsk utgave: «*Virtue Reborn.*»¹³⁰ Den amerikanske utgaven har en annen, og etter mitt skjønn mye mer treffende tittel for hva det egentlig handler om. Boka heter i den amerikanske utgivelsen: «*After You Believe: The Forgotten Role of Virtue in the Christian Life.*».¹³¹

I «*Surprised by hope*» så vi at Guds hensikt med skaperverket gjennom Bibelen alltid hadde vært det samme. Vi så at Gud aldri hadde forlatt sin opprinnelige plan. Planen om at mennesket, hans ypperste skapning, skulle gjøre Guds navn stort, og vise hans herlighet til hele skaperverket, samtidig som mennesket skulle prise og tilbe Gud.

Dermed blir målet at vi mennesker skal leve det livet som var Guds opprinnelige hensikt da han skapte oss. Men allerede nå, mens vi venter, formes vi til å leve dette livet. Vi har fått del i et nytt liv gjennom foreningen med Jesus i dåpen. Foreningen med Hans død og oppstandelse.

Dette betyr ikke at gjerningene snikinnføres som grunnlag for troen. Wright poengterer at alt som skjer bygger på nåden. «Becoming what you will be, Christian Virtue says. What you will be is what you already are in Christ. This is the whole point of saying, as wise Christian theologians always have, that it is all of grace».¹³²

Det er Gud som suverent handler ved sin Hellige Ånd. Men dette skjer ikke av seg selv. Det handler om målbevisst å øve på dette livet. Lære seg å leve dette livet. Gjøre utallige små og store valg i hverdagen som gjør at dette livet vokser fram.

---

¹³⁰ Wright, N.T. (2010). *Virtue Reborn*, London: SPCK

¹³¹ Zondervan mars 2010. Alle referanser i oppgaven er til den engelske utgaven.

¹³² *Virtue reborn* s.102

Livet som begynte i og med Jesu død og oppstandelse. I mange av bøkene sine poengterer Wright at Jesu oppstandelse er begynnelsen til nyskapelsen. Jesus seiret over all synd, all ondskap og all urett på korset.

Wrights forståelse av korsfestelsen er viktig. Wright er krystallklar på at Jesus gjorde opp for menneskenes synder på korset. Samtidig er han opptatt av å få fram at det også handler om seier over all urett og all ondskap. En seier som berører både menneskehet og skaperverk. Jesus har allerede seiret, men før Jesu gjenkomst og dommen vil Jesu seier være i et foreløpig perspektiv, først i dommen og ved Jesu gjenkomst blir dette perspektivet endelig.

Oppstandelsen blir da også begynnelsen av oppfyllelsen av løftet i G.T. om nyskapelsen. Og gjennom dåpen og troen får vi del i dette som Jesus har gjort.

Nøkkelt begrepet hos Wright er her det han på engelsk kaller «second nature». Jeg har strevd litt med å finne en god oversettelse til norsk og har landet på et uttrykk som også brukes av Paulus i Efeserbrevet og i Kolosserbrevet, «det nye menneske».¹³³ Men for å være sikker på at jeg formidler det Wright ønsker å formidle velger jeg i denne oppgaven å holde meg til hans engelske begrep og forkorter dette til SN. Men viktigere enn å finne akkurat den rette termen er det å forstå hva Wright mener med dette begrepet.

I boka «*Virtue Reborn*» bruker Wright betydelig med plass på å forklare hva han mener med SN. Han tar utgangspunkt i Mk. 10 og beretningen om den rike unge mannen når han skal forklare dette. Et avsnitt han vender tilbake til mange ganger i boka si. Med Wrights egne ord der han beskriver Mk. 10: «There we have it, in the space of fewer than fifty verses: sex, money and power, all recalled to a sense of original purpose, reframed within a different goal, a larger design for what human life is supposed to be like».¹³⁴ Han poengterer at det den rike unge mannen manglet nettopp var en endret karakter. En natur, SN som handlet i samsvar med Jesus og Gudsrikelivet.

---

¹³³ Ef.4,24 og Kol.3,10

¹³⁴ *Virtue reborn* s. 5

Samtidig står Mk. 10 og denne beretningen i en tydelig sammenheng. Hele kapitlet handler om menneskenes klassiske synder sier Wright, penger, sex og makt. Penger er den rike unge mannens utfordring. Men vi hører også fra begynnelsen av kapitlet om sex gjennom Jesu undervisning om ekteskapet og det han sier om at mann og kvinne skal være ett.¹³⁵ Og vi hører om makt gjennom avsnittet om å tjene i stedet for å herske.¹³⁶

Sammenhengen forteller hvordan Jesus tenker. For dette er både kapitlet som inneholder ordet om å bli som barn.¹³⁷ og det er et kapitel som tydelig snakker om å følge Jesus helt til Jerusalem og korsfestelsen.¹³⁸ Med dette vil Wright ha fram at alt som handler om det nye mennesket SN, alt som handler om endret karakter har utgangspunkt i dåpen, som er det som gir del i Jesu lidelse og død. Dåpen som altså innleder etterfølgelsen.

Kraftigere kan ikke Wright understreke at dette handler om nåde, mottatt i barnekåret og gjennom det som Jesus gjorde på korset. Men det utfordrer til å følge Jesus på en ny måte. Vår nye natur, det nye livet vi får i dåpen gjør det mulig å gjøre nye valg i møte med de tunge etiske utfordringene. Valg preget av at vi har fått en ny natur. Derfor blir det et spørsmål om karakter også for den rike unge mannen. En utfordring han gikk bort fra. Men som altså Jesus utfordrer de som er blitt som barn, de som har del i hans død og oppstandelse, til å ta i mot. Nye mennesker som har fått del i SN.

Og denne nye naturen er oppstandelsens natur. Det er på en måte å foregripe det som med bekjennelsens ord heter legemets oppstandelse. For allerede nå, i de veldig mange små og store valgene vi gjør som Jesus sine etterfølgere skal denne endrede karakteren få prege oss og vokse fram. Den karakteren som skal slå ut i full blomst når Gud fullfører sin hensikt med skaperverket, når himmel og jord kobles sammen.¹³⁹

---

¹³⁵ Mark.10,1-12

¹³⁶ Mark.10,35-45

¹³⁷ Mark.10,13-16

¹³⁸ Mark.10,32-34

¹³⁹ «Merge», er det uttrykket Wright bruker

På den nye himmelen og den nye jorda skal vi som er skapt i Guds bilde være hans tjenere som utfører det Gud har tenkt med sitt skaperverk til hans ære. Oppdraget fra Gen.1-3 står fast og fortsetter når Gud skaper en ny himmel og en ny jord. «The goal is the new heaven and new earth, with human beings raised from the dead to be the renewed world`s rulers and priests».¹⁴⁰Og vår karakter, vår SN skal allerede nå avspeile dette. Livet der vi følger Jesus. Livet som langsomt formes i fellesskapet med ham og med hans menighet. Det livet Wright på engelsk kaller for «Virtue»-livet.

Igjen strever jeg med oversettelsen. For ordet Virtue oversettes vanligvis med dyder på norsk. Dyder som er et ord som uten tvil vekker klangen av gjerninger og egeninnsats. Mens altså Wright stadig poengterer at uten nåden, og uten Åndens gjerning ville det være umulig å innby til dette livet.

4.5.1 Aristoteles og dydene i Wrights framstilling

Når Wright skriver om og definerer hva han mener med dyder henter han fram Aristoteles, jf. det som er skrevet i det innledende historiske risset om Aristoteles og dydene.

Wright får fram at mønsteret fra Aristoteles måte å tenke om dydene på kommer tydelig fram i N.T. Mønsteret finner vi både hos Jesus og hos Paulus. Et nøkkelbegrep her blir τέλος – mål. I innledningen viste vi at τέλος for Aristoteles var det lykkelige enkeltindivid. Vi viste i det historiske risset at lykken for Aristoteles var å nå målet (τέλος) for det enkelte menneske. Og for Aristoteles var det øvelse og valg som formet og forandret et menneskes karakter. Det lykkelige menneske setter seg ifølge Aristoteles mål som forandrer karakteren.

Aristoteles formulerte tre skritt for det lykkelige menneske. Først å sette seg mål, τέλος. Dernest de skrittene du tar, de styrkene du utvikler på vegen mot målet. Og så som det tredje skrittet at dette forandrer et menneskes karakter. Med Wrights ord der Aristoteles beskrives:

---

¹⁴⁰ *Virtue reborn* s. 59

«the process of moral training by which these “strengths” turn into habits, becoming second nature». ¹⁴¹ Wright poengterer spesielt det langsomme i formingen av et menneske.

Han understreker at Aristoteles 350 år f.Kr. hadde skjønt det vesentlige om hvordan et menneskes karakter formes og endres. Det vår kultur i flg. Wright strever med å skjønne. For vår kultur vil hoppe over det harde arbeidet, det som allerede Aristoteles så formet et menneske. Wright viser her til idrett og referer spesielt til en golfspiller som gang på gang klarte det utrolige. Dette ble kalt flaks av journalistene. Hvorpå golfspilleren repliserte : «Yes, he said-and I've noticed that the harder I practice, the luckier I get». ¹⁴² Når bragder utføres, kaller vår kultur det hell eller flaks, for vi vil ikke ta inn over oss at i virkeligheten handler det om hardt arbeid.

Wright understreker samtidig Aristoteles begrensninger, både i valg av dyder, noe vi kommer tilbake til, og at Jesus tilførte en ny dimensjon til tenkningen rundt et menneskes endrede karakter og dyder. For Aristoteles gir oss retningen mot varig forandring hos et menneske. Ikke minst i det han sier om stadig gjentatte handlinger som til slutt former og endrer et menneskes karakter.

Men om Aristoteles viser oss en retning viser han oss ikke veien, og han setter oss heller ikke i stand til å gå den. Det er det bare Jesus som gjør. Jesus som går veien sammen med oss, og setter oss i stand til å gå den. En veldig sterk understrekning av at det er nåden som bærer endringen av karakteren og utviklingen av SN, det nye mennesket i kristen tro. Den tredje dimensjonen, kaller Wright dette i boka han skriver om dyder. Sagt med Wrights ord: This goal (altså τέλος) is achieved through the kingdom-establishing work of Jesus and the Spirit, which we grasp by faith, participate in by baptism, and live out in love». ¹⁴³

---

¹⁴¹ *Virtue reborn* s.30

¹⁴² *Virtue reborn* s. 31

¹⁴³ *Virtue reborn* s. 60

Selvsagt er det også forskjell på det målet Jesus gir et menneske, og det målet Aristoteles gir oss. Aristoteles peker mot lykken, et menneskes egen selvrealisering. Det mennesket som levde ut dydene, det Aristoteles kaller det «the virtuous person» setter seg selv, sin egen lykke og det å være helten i sentrum.

Jesus vektlegger ikke en persons lykke, men det å tjene andre gjennom å leve et Gudsrikeliv. Det handler om å gå den samme veien som Jesus gikk. Veien som handler om å gi avkall på seg selv og tjene andre. Og sier Wright, «when you go for the Christian goal you get everything that was worthwhile in Aristotle`s scheme thrown in as well.»¹⁴⁴

Jesus sier det tydelig: «Vær da fullkomne, slik som deres himmelske Far er fullkommen».¹⁴⁵ Et Jesussitat der nettopp ordet «τέλος» brukes på gresk. Et bibelord som tydelig peker fram mot livet på den nye jorda, det Jesus setter som mål. Målet som beskrives for oss i N.T., er selve hensikten med det å være menneske. Der skal vi få leve det sant menneskelige fullt ut. Men allerede nå skal vårt liv formes og preges av dette målet. «Human is thus a kind of midway creature: reflecting God into the world, and reflecting the world back to God». Kallet som gjør oss til «True Humans», sanne mennesker.¹⁴⁶

Der Aristoteles drømte om en verden av lykkelige mennesker som utøvde politisk lederskap i antikkens Hellas, der snakker Paulus om mennesker som «will be put in charge of the whole creation.»¹⁴⁷

Hele poenget for Wright, og det som bærer boka hans om dette er at det å bli sanne mennesker på denne måten er noe vi kan lære. Igjen velger vi Wrights ord: «Being human can become

---

¹⁴⁴ *Virtue reborn* s. 62

¹⁴⁵ Matt.5,48

¹⁴⁶ *Virtue reborn* s. 65

¹⁴⁷ *Virtue reborn* s. 78

an art we can practice, a language we can learn, a telos, toward which we can begin to take some serious steps here and now.»¹⁴⁸

Wright er opptatt av at vi i utgangspunktet ikke har denne karakteren. Selvsagt kan mennesker gjøre enkelte handlinger, svært gode handlinger, som har i seg trekk fra SN. Men enkelthandlinger blir noe annet enn at dette er integrert i personligheten, og etter hvert blir det valget vi i utgangspunktet ikke ville gjort, det naturlige valget for oss. Wright sammenligner dette med å lære et nytt språk, eller å lære å spille på et musikkinstrument. Bare hardt arbeid og øvelse vil til slutt gjøre det mulig å snakke språket som en innfødt. Språket i dette tilfellet blir språket fra Guds nye verden. Språket vi skal lære å snakke og leve. Det er blitt «second nature». Det er blitt en del av personligheten.

Budene eller etikken sier i utgangspunktet hva vi skal gjøre, men ikke hvordan vi skal gjøre det. SN har gjort det til en del av personligheten å velge det som Jesus og den kristne etikken utfordrer til. Det er blitt en del av naturen og personligheten. Og igjen, når Wright poengterer dette understreker han at det bare er ved Den Hellige Ånds hjelp, og med å være en del av et fellesskap som følger Jesus det er mulig for dette livet å vokse fram.¹⁴⁹

Den Hellige Ånd bruker mange redskap til dette. Viktigst for Wright er å trekke fram at denne livslange prosessen skjer i kirkens fellesskap med bønner, ordet, sakramentene og den støtten vi som Guds folk kan gi hverandre. Aristoteles tenkning rundt dyder og en forandret karakter handlet om det individuelle. Ånden innbyr oss til et fellesskap. «It is together that we are God`s people, not as isolated individuals.»¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ *Virtue reborn* s. 78

¹⁴⁹ Dette avsnittet er en fortettet framstilling av «*Virtue reborn*» kapittel 2,

¹⁵⁰ *Virtue reborn* s. 193

En hovednøkkel i øvelsen med å leve dette livet, gjøre de tingene som former SN, det nye livet, er tanken. Vi har allerede poengtert at dette krever bevisst og hardt arbeid. Det handler om å legge av seg det gamle mennesket og ikle seg det nye mennesket.¹⁵¹

Tanken blir her helt sentral. Og Wright gir betydelig plass til Rom.12. Tanken skal fornyes av det nye Exodus. Tanken som skal hjelpe oss til å velge Jesus sin retning fram mot målet. (telos). Igjen velger vi det engelske uttrykket: «A Transformed Mind.»¹⁵² Poenget er at dette ikke skjer på et øyeblikk, men er en livslang prosess der vi bevisst velger å legge av oss det gamle mennesket og ikle oss det nye mennesket.

Vår tids løsning er i flg Wright ofte å lage tydelige bud for hvordan vi skal leve eller løfte fram dype moralske sannheter. Wright poengterer at det som vanligvis skjer da, er at det før eller siden finnes veier rundt budene, smutthull. For regelstyringen kommer aldri til hjertet i problemet slik den langsomme forandringen av et menneskes karakter gjør det.¹⁵³

Heller ikke holder det å løfte fram Jesus som det store forbildet. Forbildet vi skal følge. Det blir, sier Wright med lettere ironisk tilsnitt, å se på Tiger Woods som spiller golf. Selvsagt skulle vi ønske vi kunne spille som ham. Men uansett hvor lenge vi ser på ham eller beundrer ham, det endrer ikke vår evne til å spille golf. Det å beundre Jesus vil heller ikke gjøre oss i stand til å handle annerledes. Det setter oss ganske enkelt ikke i stand til det.¹⁵⁴

Konsekvensetikken kommer også til kort. I mange situasjoner vil vi rett og slett ikke ha tid til å tenke gjennom konsekvenser, mens SN er øvelsen i å gjøre valgene formet av livet vi skal leve på den nye jorda til de valgene som kommer automatisk. Det er blitt en del av personligheten vår å handle slik. Det betyr at vi i krisesituasjoner, situasjoner der vi ikke har tid til å tenke over konsekvenser, automatisk vil handle i samsvar med SN.

---

¹⁵¹ Kol.3,1ff og Fil.3,11

¹⁵² Uttrykket er hentet direkte fra Rom.12,1-2 og Wright drøfter det grundig i *Virtue Reborn* s.129 ff.

¹⁵³ *Virtue reborn* s. 19 og 20

¹⁵⁴ *Virtue reborn* s. 119

Heller ikke holder det som ofte i flg. Wright preger tenkningen i vår tid, nemlig å gjøre det som er naturlig for oss.¹⁵⁵ Jesus poengterte at det som kom innenfra, fra hjertet var det som gjorde mennesket virkelig urent.¹⁵⁶ Jesus kom nettopp for å oppfylle de tydelige gammeltestamentlige løftene om Gud som forandrer hjertene og lar sin vilje forme personligheten.¹⁵⁷

Wright poengterer i stedet at Jesus kom for å tilgi synd og fornye menneskers hjerte. Det han kaller «Virtues og Second Nature».

«But what matters since all of the above can be forgiven, is that the heart be renewed. And when the heart is renewed, it has a fresh set of tasks: to learn the habits that will make the avoidance of all manner of wickedness a matter of «second nature». Learning that obedience will be a hard and painful road. But it will teach us the language of life.»¹⁵⁸

Å bevisst, i nådens kontekst, å la tanke, valg og vilje formes på denne måten er å leve det livet Tom Wright kaller for troens, håpets og kjærlighetens liv. Og poengterer han, det lille vi gjør nå, det som ser lite ut, i nyskapelsens og håpets perspektiv har det alltid større betydning enn vi er klar over. Han sier det slik med henvisning til Paulus¹⁵⁹ : «it means that what you do in present, in working hard for the gospel, is not wasted. It is not in vain. It will be completed, will have its fulfilment, in God`s future.»¹⁶⁰

I denne sammenhengen berør Wright tanken om belønning. Belønning som ikke betyr premie til de ekstra flinke. Noe som kommer i tillegg til nåden. Men belønning i betydningen å leve det livet Gud hadde tenkt oss til, og gleden ved å leve dette livet. Han sammenligner det med

---

¹⁵⁵ *Virtue reborn* s. 115

¹⁵⁶ Matt,15.18

¹⁵⁷ Jer.31,31 og Ez.36,26

¹⁵⁸ *Virtue reborn* s. 115

¹⁵⁹ 1.Kor.15.58

¹⁶⁰ *Surprised by hope* s.174

å lære gresk. Slitet med å lære gresk sier han, fører til gleden med siden å kunne nyte klassisk litteratur på originalspråket. Det er belønningen.¹⁶¹

Og belønningen Jesus gir oss, er gleden med å leve det livet vi opprinnelig var skapt til. Gleden som finnes i å oppleve at vårt nye menneske blir formet av Jesus, og mer og mer like ham. Gleden Jesus selv har beskrevet i Joh. 15 der han snakker om å være lydige mot hans vilje: «Hvis dere holder mine bud, blir dere i min kjærlighet, slik jeg har holdt min Fars bud og blir i hans kjærlighet. Dette har jeg sagt dere for at min glede kan være i dere og deres glede kan bli fullkommen.» Denne fullkomne gleden er altså belønningen. Gleden med i lydighet å leve det livet vi opprinnelig var skapt til å leve.

4.5.2 De fire kardinaldydene

Wright beskriver de fire såkalte kardinaldydene. Kardinal, ordet som på latin betyr en hengsle, med andre ord, dydene som alle andre dyder henger på. Det Wright og mange med ham kaller for de allmenmenneskelige dyder.¹⁶²

De fire kardinaldydene er i flg. Wright mot, rettferdighet, klokskap (eng. «prudence») og selvkontroll (eng. «temperance»). Hos Platon finner vi dydene omtalt¹⁶³. Aristoteles, Platons elev, var opptatt av hvordan det frie mennesket skulle utvikle en karakter preget av alle disse dydene. Wright poengterer for øvrig mange ganger i boka si at det handler om at vi trenger alle dydene for å bli et helt menneske enten vi befinner oss i Aristoteles sin verden, eller i den kristne forståelsen. Wright sier også at disse ikke er de eneste dyder, men de som alle andre dyder springer ut fra.¹⁶⁴

Norske framstillinger bruker ofte litt andre begreper. Store Norske Leksikon bruker begrepene visdom, mot, måtehold og rettferdighet.¹⁶⁵ Den katolske kirkes omfattende

---

¹⁶¹ *Surprised by hope* s.174

¹⁶² *Virtue reborn* s. 6

¹⁶³ (428-348 f.kr)

¹⁶⁴ *Virtue Reborn* s. 31

¹⁶⁵ <https://snl.no/kardinaldyder>

katekisme bruker ordene klokskap, rettferdighet, mot og måtehold om de fire kardinaldyder.¹⁶⁶

Oppgavens sikte er ikke å gi en fullstendig framstilling av dydene. Oppgavens sikte er å få fram håpet, eller målets (τέλος) betydning for det kristne livet vi lever nå. Og i arbeidet med dette siktet er det altså at Wright gjør meg oppmerksom på dydenes betydning både for tenkningen i antikken og for tenkningen i N.T.

For å få fram dette poenget holder det å gjøre det Wright har gjort. Hente opp de allmenmenneskelige dydene som preget den gresk romerske tankegangen. Hente dem opp for å få fram likheten med måten dyder presenteres på i N.T., men også kontrasten gjennom de spesifikt kristne dydene.

Her er det altså Aristoteles har fått størst plass i drøftingen, fordi han utviklet tenkingen om dyder og en endret karakter hos et menneske. Det er også et viktig anliggende for Wright. Wright er også opptatt av at kardinaldydene som allmenmenneskelig tankegods vil kunne være med og åpne mennesker som i utgangspunktet ikke har et kristent ståsted, for budskapet om en varig endret karakter.

Wright poengterer at Aristoteles sine dyder kan sammenlignes med loven. Loven viser vei til målet, men fører ikke helt fram, og kan ikke gjøre det. På samme måte gir de fire kardinaldydene en retning, men uten å føre helt fram.¹⁶⁷

4.5.3 Om de spesifikt kristne dydene

Både Wright og som vi skal se senere, Graham Tomlin, poengterer at de spesifikt kristne dydene er dyder som ikke ble sett på som positive av den gresk romerske tankeverdenen. De

---

¹⁶⁶ http://www.katolsk.no/tro/kkk/k3_07

¹⁶⁷ *Virtue reborn* s. 32

er dyder som i gresk romersk forståelse røper svakhet, noe som var utenkelig for Aristoteles sin lykkelige helt.

Wright nevner spesifikt fire dyder. Kjærlighet, godhet («kindness»), tilgivelse og ydmykhet. Wright poengterer at spesielt ydmykhet var en dyd som sto i motsetning til den rådende kulturen. Han skriver at ydmykhet: «included at least one for which the ancient pagan world (and for that matter the modern pagan world) had no use at all.»¹⁶⁸

De sentrale begrepene for kristne dyder varierer igjen i ulike framstillinger, og Wright er heller ikke helt konsekvent i sin begrepsbruk. Men både i foredrag og bok spisser han de kristne dydene mer og mer mot de tre bibelske kjernebegrepene tro, håp og kjærlighet. Store danske leksikon støtter dette i sin framstilling av dyder: «Kristendommen overtok dem meget tidligt, men supplerede med endnu tre: tro, håb og kærlighed; således fx hos Augustin og senere Thomas Aquinas»¹⁶⁹. Også den katolske kirkes store katekisme nevner tro, håp og kjærlighet som spesifikt kristne dyder.¹⁷⁰

Hovedpoenget blir det Wright stadig gjentar. Det handler om egenskaper som former et menneskes karakter. Former oss mot det Wright kaller SN, «second nature». Poenget blir at dydene er med og gir retning til den langsomme formingen av et menneske. Det som ikke skjer på et øyeblikk, men som er den livslange formingen preget av tusenvis av små og store valg.

Wrights framstilling blir derfor mer og mer en framstilling der han fokuserer på tro, håp og kjærlighet, og han knytter disse tre kjerneordene til det kristne håpet. For det er varige egenskaper, egenskaper som ikke skal opphøre, men være kjennetegn også for det nyskapte mennesket. Mennesket etter legemets oppstandelse. Det menneske som er satt inn i Guds store sammenheng med å fullføre oppdraget fra skapelsens morgen knyttet til livet i Guds

---

¹⁶⁸ *Virtue Reborn* s 32 og 33.

¹⁶⁹ http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Filosofi/Oldtidens_filosofi/dyd

¹⁷⁰ http://www.katolsk.no/tro/kkk/k3_07

nyskapte verden. Uttrykt med apostelen Paulus ord: «Så blir de stående, disse tre: tro, håp og kjærlighet. Men størst blant dem er kjærligheten».¹⁷¹

Tro, håp og kjærlighet er også dyder som ekstra tydelig får fram kontrasten til allmennmenneskelige kardinaldydene, For disse tre kristne dydene peker alle ut over seg selv, mot Gud og mot nesten. Mens den omliggende greske filosofien hadde fokuset på individet og det som gjorde et menneske lykkelig har både troen, håpet og kjærligheten det i sitt vesen at det peker bort fra oss selv og mot Gud og nesten.¹⁷² «All three, themselves gifts from God, point away from ourselves and outward: faith toward God and his action in Jesus Christ; hope, toward God`s future; love toward both God and our neighbor».¹⁷³

Wright beskriver håpet, og tro, håp og kjærlighet, som nøkler til den dag som en gang skal komme til vår jord, nyskapelsens dag. Og så er hovedpoenget hans at vi som kjenner dagen, skal leve som om det allerede er dag, selv om vi befinner oss midt på natten, altså før Jesu gjenkomst.

Vi vet at dagen skal komme, altså håpet om frelse, og nettopp derfor skal vi allerede nå ikle oss troen, håpet og kjærligheten, her forstått som de spesifikt kristne dyder. Vårt τέλος er dagen som skal komme, men allerede nå skal vi altså leve som dagens mennesker. Den sentrale bibelteksten Wright siterer her er 1. Thes.5,1-11, og i gjennomgangen av denne bibelteksten understreker Wright hvordan Paulus bruker samme språk som Aristoteles, bare satt inn i en totalt ny sammenheng, sammenhengen fra Herrens dag.¹⁷⁴

Kjærligheten, agape er nøkkelen til alt annet, fordi kjærligheten er sentrum i Guds vesen. Og fordi den skal bestå også i den kommende eon. I sin konklusjon og avslutning av boka «*Virtue Reborn*» gjentar Wright en bærende tanke i framstillingen sin. Dypest sett handler alt

---

¹⁷¹ 1.Kor.13,13

¹⁷² *Virtue Reborn* s.176

¹⁷³ *Virtue Reborn* s. 177

¹⁷⁴ *Virtue reborn* s. 117-118

om Guds kjærlighet: «It is, after all, love that creates all the other virtues: God`s love, to which all moral effort is merely an answering word of thanks, praise and returned love».¹⁷⁵

4.5.4 Åndens frukt

Åndens ni frukter beskrives i Galaterbrevet.¹⁷⁶ Wright understreker at Paulus bruker Åndens frukter og eksempelvis tro, håp og kjærlighet om hverandre, alt etter hvilken sammenheng han henvender seg til. Så dypest sett blir også Åndens frukt å forstå som en framstilling av dydene.¹⁷⁷

Wright poengterer at vår tid har lett for å overse den sammenhengen Paulus setter Åndens frukt inn i. Han sier at vi fra opplysningstida og 1700-tallet og fram til dagens individualisme har latt Åndens frukt bli noe spontant som kommer av seg selv. Sammenhengen galaterbrevsteksten står i, blir her viktig. For det handler om oppfyllelsen av loven. Den oppfyllelse som G.T. peker fram mot. Det Jesus fullførte med sitt liv med å oppfylle loven. Og gjennom Den Hellige Ånds arbeid, skapes det loven ikke var i stand til å skape i oss. Loven oppfylles i oss gjennom åndens frukt. Det som Jesus la grunnlaget for og gjorde først.

Wright understreker at her handler det igjen om den langsomme vekst. Det som møysommelig skapes. Ikke minst den siste av Åndens frukter, også en av kardinaldydene, selvkontroll understreker dette. Og sier Wright, alltid der det handler om det nye menneske, om SN, hører alle Åndens frukter med. Og han konkluderer med at Åndens frukt er en annen måte å bruke dyder på. Åndens frukt er altså et parallellbegrep til dyder.¹⁷⁸

Nettopp poengteringen av begrepene tro, håp og kjærlighet, og poengteringen av at Åndens frukt og dyder egentlig er to måter å si det samme på, kan hjelpe oss forbi de sperrer som begrepet dyder lett skaper. Ordene dyd og nåde klinger ikke særlig godt sammen.. Det gjør heller ikke ord som dyd og Åndens gjerning. Uttrykkene blir vanskelige å forklare, fordi de

---

¹⁷⁵ *Virtue reborn* s. 244

¹⁷⁶ Gal.5,22

¹⁷⁷ *Virtue Reborn* s.177

¹⁷⁸ *Virtue Reborn* s.165-166

skaper feil assosiasjoner. . Mens ord som tro, håp og kjærlighet, eller det sentrale paulinske begrepet Åndens frukt hjelper oss til det som er kjernen. Det Wright først og fremst hjelper oss til å forstå er at dette handler om et livslangt arbeid for at Kristus skal vinne skikkelse i oss.¹⁷⁹Det ligger ikke spontant i oss. Men er snarere et hardt, livslangt arbeid der vi er avhengige både av fellesskapet og av Den Hellige Ånd.

Wrights bøker om temaet inneholder mange praktiske ansatser til hvordan dette harde arbeidet, båret av nåden, Ånden og etterfølgelsen skal kunne skje. Men den nye biskopen av Kensington, Graham Tomlin, er den som så langt jeg kjenner til har utviklet dette mest i praktisk menighetsliv. Vi vender oss derfor nå til ham.

4.6 Graham Tomlin

4.6.1. Presentasjon av Tomlin

Graham Tomlin ble biskop av Kensington, den vestre delen av London i 2015. Før det hadde han en lang karriere, først som prest og senere som lærer og vise-president knyttet til det teologiske fakultetet Wycliff Hall i Oxford. Han har sin doktorgrad knyttet til Martin Luther og Blaise Pascal og underviste i en årrekke i kirkehistorie før han i 2005 ble første leder av og den som var hovedansvarlig for å bygge opp St.Paul's Theological Centre og St.Mellitus College i London. Et senter som har hatt som hovedoppgave å utdanne prester som kombinerer arbeid med utdanning. Han har skrevet en rekke bøker. Fagbøker knyttet til kirkehistorie, og mer populærteologiske bøker. Tomlin var den som gjennom sine foredrag og prekenes satte meg på sporet av det som er blitt mitt arbeid med både hans og N.T. Wrights teologi.

Etter hvert som jeg er blitt kjent med stoffet, er det ikke tvil om at det er Wright som har inspirert Tomlin. Men samtidig utfyller de, slik jeg ser det, hverandre. For der Wright er den tunge nytestamentlige teologen, og kjenneren av Jesu samtid, der er Tomlin kirkehistorikeren og praktikeren. Historikeren som ikke minst trekker paralleller til Augustin og til Luther. Tomlin har også i betydelig grad hjulpet meg til å skjønne hva det innebærer å tilhøre

---

¹⁷⁹ Gal.4.19 der det står «Kristus vinner skikkelse.»

postmodernismen og en individualistisk forbrukerkultur, og være kirke i denne sammenhengen. Dette har han gjort også ved å anvende teologien inn i menighetslivet til menigheter som er plantet midt i denne kulturen.¹⁸⁰ Noe av Tomlins styrke, slik jeg opplever det når jeg leser eller hører ham, har nettopp vært anvendelsen av teologien inn i dagens menighetsliv. Så med oppgavens praktisk teologiske sikt forsvaret Tomlin sin plass i oppgaven, samtidig som hans gjentatte bruk av kirkens historie for meg personlig har virket oppfriskende også på mine kirkehistoriske kunnskaper og spesielt anvendelsen av disse.

4.6.1 Tomlins beskrivelse av kirkens situasjon –

Mye av Tomlins refleksjoner er bygget på to ting.¹⁸¹ For det første hans nød for kirkens situasjon med tilbakegang på mange fronter. Kjente toner om tilbakegang som like gjerne kunne vært en beskrivelse av vår kirkes situasjon i Norge med synkende dåpstill og oppslutning om gudstjenester.

Hans hovedkonklusjon er at verken tradisjonelle menigheter, enten de har en høykirkelig liturgisk profil, eller om de måtte ha en evangelisk eller karismatisk profil, kan vise til særlig framgang. Snarere handler det om tilbakegang i alle typer menigheter uavhengig av profil.

Han kommer også fram til det samme knyttet til det som i den engelskspråklige verden ofte kalles «new expressions of the church». Kirker som gjerne har kvittet seg med former og tradisjoner for å nå mennesker har heller ikke oppnådd den forventede framgangen. Konklusjonen hans etter å ha beskrevet en lang rekke gudstjenesteformer, moderne som tradisjonelle, med og uten kirkebygg, med og uten liturgi er at dette tydeligvis ikke er nøkkelen til å nå mennesker i vår tid. I alle fall ikke når vi leser tallene fra kirkelandskapet i England.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Dette var det jeg mest av alt satt igjen med etter å ha lest boka: Tomlin, G. (2002). *The Provocative Church, Fourth edition 2014*. London: SPCK,

¹⁸¹ Tomlin, G. (2006) *Spiritual Fitness, Christian character in a consumer culture*. London: Bloomsbury Publishing.

¹⁸² *Spiritual Fitness* s.15-18 beskriver dette i detalj, inkludert statistikker og tall.

Hans andre hovedpoeng er at svaret befinner seg i det han kaller kirkens egentlige oppdrag, - gjenreisningen av det falne mennesket.¹⁸³ Å gjenreise det ødelagte gudsbildet. Han spør tankevekkende i innledningen til boka si om kirken har mistet dette oppdraget. Lenger uti boka viser han til undersøkelser knyttet til mennesker som har forlatt kirken. Den største gruppen som hadde forlatt kirken, svarte at de gjorde det fordi menighetens fellesskap ikke lenger hjalp dem til å vokse som mennesker.¹⁸⁴

4.6.2 Kirken gjenreiser sitt oppdrag

Hovedpoenget hans blir da å finne måter å gjenreise dette oppdraget på. Han sammenligner det å gjenreise dette oppdraget med at kirken finner igjen sin sjel. Det den egentlig er til for.

Han skriver at det postmoderne mennesket egentlig spør etter etikk og moral, spør etter noe å bygge livet på som mer og mer har forsvunnet for oss moderne mennesker. Vi ønsker oss et tydelig og moralsk samfunn der vi tar vare på hverandre. Men den individuelle friheten, nedtoningen av bud og regler, og den enkeltes frie vilje til å gjøre det som føles best for den personen det gjelder, har gjort oss ute av stand til å ha et samfunn svært mange ønsker å ha.

Tomlins hovedbenevnelse for mennesker i det 21 århundre er «consumers», forbrukere. Og allerede i undertittelen på boka si kaller han oss for «A consumere Culture». Mennesker som er ekstremt bevisste på og spør etter nytteverdi. Mennesker som vil ha noe igjen og se synlige resultater. Vi kan like at det er slik, eller mislike det sterkt. Men det er den kulturen vi er satt til å være kirke og tjene i. For øvrig, sier han, en kultur som ligner på den kulturen som preget den første kristne kirke. «First century Greco-Roman paganism was every bit as pluralistic as modern societies».¹⁸⁵

I gjennomgangen av de siste fire hundre års idehistorie peker han særlig på Immanuel Kant. Kant som aldri fornektet sin gudstro, men som samtidig bidrog til at opplysningstiden mistet

---

¹⁸³ *Spiritual Fitness* s. 7

¹⁸⁴ *Spiritual Fitness* s. 33

¹⁸⁵ *Spiritual Fitness* s.14

forankringen for etikk og moral i noe utenfor mennesket selv. Og dermed startet på en utvikling der vi mistet forankringen for etikken og moralen i hensikten med det å være menneske. Han poengterer at uten en hensikt svikter grunnlaget for enhver moral.¹⁸⁶

Treffende sier Tomlin at det postmoderne mennesket lengter etter og vil ha et rettferdig samfunn, men uten rettferdige mennesker. For individualismen og den enkeltes personlige frihet forbyr oss å stille slike krav.¹⁸⁷

Tomlin trekker inn Augustin og det han har lært oss om menneskets dype lengsel etter Gud. Lengselen etter Gudsegenskapene som er lagt ned i mennesket fra skapelsen av. Lengselen etter egenskaper som trofasthet, tålmodighet, tilgivelse, utholdenhet osv. Tomlin sier at nettopp mangelen på dette i den postmoderne kulturen har skapt en dyp lengsel etter det. Og sier han, dette er egentlig menneskets lengsel etter Gud.¹⁸⁸

Han bruker ganske mange sider på å beskrive oppdraget. En beskrivelse som tar utgangspunkt i Guds mål for menneskeheten. Dette skal allerede nå avspeiles i levemåten vår. Og da blir dydene nøkkelen for Tomlin. Dydene som med et moderne begrep blir treningsprogrammet som hjelper oss til å utvikle det gjenreiste mennesket. Dyder som er lagt ned i oss, sier Tomlin inspirert av Augustin, nettopp fordi, som sagt, de avspeiler menneskets dype lengsel etter Gud også når mennesket overhode ikke tenker på eller tror på Gud.

Så poengterer han at forbrukerkulturen spør etter resultat og forandringer. Resultat som han spissformulert sier at kirken kan levere varen. Varen som altså er mennesker med en forandret karakter. Mennesker som langsomt blir endret i retning av det vi tradisjonelt har kalt for dydene. Det Tomlin sier er å gjenreise det falne mennesket. Et gjenreist menneske som blir synlig og tydelig med å være bærer av en tydelig kristen karakter:.

«If that is the case, and if local churches are capable of enabling people to acquire the qualities that reflect the nature of God and live well, then they will not only provide something which self-confessed consumers know they need to survive the rest of their

---

¹⁸⁶ *Spiritual Fitness* s. 46-47

¹⁸⁷ *Spiritual Fitness* s.50

¹⁸⁸ *Spiritual Fitness* s.19-20

lives. Those churches will also be true to their very nature – communities dedicated to the worship of God, Father, Son and Holy Spirit, worship which consists primarily of lives that reflect his very nature and glory».

Den skeptiske postmoderne konsumer spør ikke etter ord. Han eller hun spør etter synlige resultat i menneskers liv. Det betyr ikke at Tomlin underslår verdien av forkynnelsen og formidlingen av Guds ord. Men han poengterer stadig at uten synlige resultat forsvinner hensikten, og vi når ikke fram til de menneskene vi vil nå. Og synlige resultat betyr i denne sammenhengen en eneste ting. Mennesker som har fått sin karakter varig endret. Endret i tråd med den dype lengsel og de dype verdier gudsbildet og gudslengten har lagt ned i oss mennesker.

Tomlin trekker her inn mange eksempler fra kirkehistorien. Tydeligst i måten han bruker Athanasius på.¹⁸⁹ Han får fram at Athanasius har gitt oss nøkkelen, og vist oss at kirken har svaret. Athanasius som fikk fram at menneskets hovedproblem var det ødelagte gudsbildet. «The basic problem is that we have lost God`s image and likeness.¹⁹⁰ Og at selve poenget med inkarnasjonen er Jesus som kom og gjenopprettet dette.

Tilgivelsen rekker et stykke på veg. Det samme gjør omvendelsen. Men det er ikke nok. Tomlin beskriver hvordan Athanasius sier at du kan ikke si til et menneske at det skal bli godt. Det blir som å be et råttent eple om å bli godt. Han siterer Athanasius kjente setning: «He became man, that we might become God.»¹⁹¹ Jesus som gjenopprettet den dårlige frukten og gjør den i stand til å bære god frukt. Dette gjør Jesus gjennom at Han selv er den fullkomne, sann Gud og sant menneske. Den fullkomne som gjør det mulig for Gud å tilgi og setter oss i stand til å leve et annerledes liv. Igjen med Tomlins ord: «This full doctrine of incarnation opens up the possibility of real human transformation».¹⁹²

---

¹⁸⁹ 296-373 e.kr.

¹⁹⁰ *Spiritual Fitness* s. 108

¹⁹¹ *Spiritual Fitness* s.108

¹⁹² *Spiritual Fitness* s.109

Her siterer Tomlin den forrige erkebiskopen av Canterbury, Rowan Williams: «Only God can «deify», only the unequivocally divine saviour can decisively transform our lives, only the creator can re-create.¹⁹³

4.6.3 Menighetsfellesskapet setter oss i stand til å leve håpets liv

Det som blir hovedpoenget for Tomlin, det han med boktittelen definerer som «Spiritual Fitness», er at vi som kirke faktisk må sette mennesker i stand til å leve dette livet. Og det livet Tomlin da beskriver er det gjenfødte menneske som langsomt formes og får en ny karakter preget nettopp av det vi gjerne kaller dydene, eller av det Paulus også kalte for Åndens ni frukter.

Tomlin etterlyser altså det samme som Wright. Mennesket som blir forandret. Wright snakket om Second Nature. Tomlin bruker også dette begrepet. Men enda mer begrepet karakter som han knytter til det modne menneske. Mennesket med en ny karakter. Det handler definitivt ikke om å ta seg sammen. Bestemme seg for å være lydige. Gjøre enkelte gode gjerninger. Men om å utvikle en karakter som gjør dette til en naturlig del av livet. Tomlin sammenligner dette med å spille tennis. Alle kan få til en heldig backhand. Men å gjøre det i kamp etter kamp, ha det som en del av sin karakter, krever mye og langsiktig trening.¹⁹⁴

Naturligvis kommer spørsmålet om forholdet mellom tro og gjerninger opp i det som Tomlin beskriver og mener ofte mangler i den moderne kirke. Han er tydelig på at hele tida handler det om dåpen, fellesskapet som knytter oss til Jesus. Og han er tydelig på at livet der en endret karakter vokser fram selvsagt handler om det Gud gjør med sin Hellige Ånd. Det er dåpen som gir oss det nye livet, og det er dåpen som gir oss grunnlaget for å leve som gjenreiste mennesker med en endret karakter.

---

¹⁹³ *Spiritual Fitness* s.109, sitat fra Rowan Williams, *Arius: Heresy and Tradition*, London 1987 s.240

¹⁹⁴ *Spiritual fitness* s.43-44

Nettopp når Tomlin skal få fram at det er Gud som handler, at dette er en gave, bruker han betydelig plass på å sitere Luther. I et lengre avsnitt der han har drøftet forholdet mellom tro og gjerninger bruker Tomlin Luther som sin hovedkilde:

Jesus is the only truly righteous one, and the act of faith in him we receive his goodness, his righteousness.» Og så tilføyer han litt lenger nede på samme side: According to Luther, then, we receive this righteousness, are justified or made good in God's eyes, by faith and not by works». ¹⁹⁵

Men aller viktigst for Tomlin blir det å beskrive menighetens fellesskap som både grunnlaget for, og stedet der vi blir satt i stand til å leve et liv med en synlig endret karakter.

Igjen spiller Tomlin på kirkehistorien og siterer Gregory av Nysa ¹⁹⁶: «Du blir det du tilber». ¹⁹⁷ Fellesskapet der vi formes og tilber blir derfor helt avgjørende for den dømte troende som ønsker å forme sin karakter i tråd med Jesus og det nye gudsbildet som er gjenreist i oss. Og ingen er i stand til å få det til uten å være en del av et fellesskap. En sterk utfordring til vår individualistiske kultur.

Men det er nettopp det som er hovedpoenget til Tomlin. I dåpens og nådens fellesskap, den kristne kirke, har vi det perfekte treningssenteret, jfr. boktittelen. Menigheten er treningssenteret som tar vare på både ånd, sjel og legeme. Fellesskapet som utfordrer oss til å følge Jesus i vår tid og hjelper oss til å få formet en varig karakter. En varig karakterendring som nettopp er det vår tid spør etter. Derfor blir det ikke sang og musikkvalg, former, liturgi eller strukturer som avgjør om mennesker tiltrekkes av den kristne tro. Det blir det praktiske møtet med mennesker som har fått endret sin karakter, det samme som Wright omtaler som «troens, håpets og kjærlighetens liv».

---

¹⁹⁵ *Spiritual Fitness* s.90, det har ikke lyktes meg å finne dette sitatet igjen i de Lutherverk jeg har tilgjengelig. Tomlin bruker et stort engelsk verk om Luther og siterer bare sidetallet i dette verket for de fleste henvisningene til Luther.

¹⁹⁶ Levde fra 335-395

¹⁹⁷ *Spiritual Fitness* s.115

Tomlin sier at vår kultur har en dyp aversjon mot å bli fortalt hva den skal gjøre. For det skal det moderne, individualistiske menneske finne ut av og velge selv.¹⁹⁸ Kontrasten blir menigheten. Her får mennesker hjelp til å utvikle de basisferdighetene som langsomt endrer karakteren til et menneske. Basisferdigheter ingen klarer å utvikle på egenhånd. Men som det er mulig for et fellesskap som ønsker å tilbe Gud og tjene mennesker å utvikle sammen. Og den kultur som måtte ha store motforestillinger mot å bli fortalt hva de skal gjøre, vil samtidig være den kultur som ser nytteverdien i en tjenende kirke.

4.6.4 Synlig forandring av menneskers liv i en tjenende kirke

For Tomlin er det å være en tjenende kirke det gullet vi har fått til disposisjon. Gullet finner vi først og fremst i Jesu person, i den Jesus er, og i det Jesus har gjort og gjør for oss.¹⁹⁹ Det som blir synlig gjennom en tjenende kirke. Når Jesus kommer igjen skal dette bli synlig for alle mennesker. Men allerede nå, før Jesu gjenkomst skal livet i menigheten være en forsmak på det som blir fullkomment når Jesus kommer igjen. Det handler om det gullet, sier Tomlin, som kirken sitter på, og som blir synlig når mennesker får forandret livet sitt.²⁰⁰ Forandringen skjer med at vi bevisst trener på å bli de menneskene vi en gang skal bli, det som bæres av det kristne håpet og måten dette håpet forandrer karakteren vår.

Måten karakteren endres og utvikles på i menighetens liv handler ikke først og fremst om prinsipper eller om regler. Her er Tomlin tydelig på at etikken i Det nye testamente sjelden handlet om kasuistikk, men mer om mennesker som hadde fått forandret sin karakter. Det er ikke regler som løftes fram, men beskrivelsen av de mennesker vi er ment å være. De menneskene vi langsomt blir med å åpne oss opp for den Hellige Ånds forandring av oss som enkeltmennesker som tilhører et fellesskap. Det handler om å få endret karakteren gjennom å være med i et fellesskap der vi bruker hverandre som eksempler. Der vi tjener ved å etterligne hverandre, og dypest sett etterligne Herren Jesus Kristus og tjene i hans kraft og med hans ånd.²⁰¹

---

¹⁹⁸ *Spiritual Fitness* s.55

¹⁹⁹ *Spiritual Fitness* s 35

²⁰⁰ *Spiritual Fitness* s.37

²⁰¹ *Spiritual Fitness* s.40 og 41

Tomlin poengterer at mennesker med en endret karakter, en karakter som har fokus på ydmyk tjeneste for Gud og nesten, er bedre egnet til å forandre et samfunn enn hvilken som helst form for politisk påvirkning og arbeid. Vår kultur er en kultur som ikke er i stand til å ha et felles verdisett. Og i møte med en kirke der disse verdiene nettopp erfares gjennom måten mennesker møtes på, får vi et vitnesbyrd til vår tids mennesker som møter den dype gudslengselen i dem, og som åpner opp for en tro.

Tomlin er tydelig på at dette har omkostninger. Han sier at dette er en mer krevende måte å være kristen på enn vi kanskje er vant med å tenke, i alle fall i utgangspunktet. For det handler om å være som Gud, å elske og tjene mennesker til det smerter. Det som handler om å leve ut Åndens frukter og la det ved Guds hjelp få bli en del av karakteren vår. Det er noe ganske annet enn en følelse eller opplevelse av indre fred. Og samtidig er det å ha fått Åndens frukt som en del av vårt vesen på denne måten med og tilfredsstillende og virkelig gjør oss tilfredse.²⁰²

4.6.4 Kirkens ledelsesfilosofi

I denne sammenhengen blir makt et viktig begrep. Jesus hadde og har makt uten å misbruke den. Jesus som bruker sin makt til ydmykt å tjene mennesker. Det er den mest forandrende kraft som overhode finnes. Knyttet til Holy Trinity Bromtons lederkonferanse i 2012 holdt Tomlin et foredrag med tittelen: «A Christian theology of Leadership». I dette foredraget poengterer han at den kristne kirke de 300 første årene utviklet en ledelsesfilosofi som markant brøt med omliggende ledelsesfilosofi.

Blant annet finnes ikke verken i N.T. eller hos de tidlige kirkefedre bruk av vokabularet fra gresk og romersk ledelsesfilosofi. Det ordet datida mest brukte for leder, ἄρχων, brukes ikke der kristent lederskap omtales. Det handler om en helt annen måte å tenke på, båret av ydmykhet. Lederens oppgave var å få fram det gudgitte potensialet i sine medarbeidere. Med andre ord å gjenreise det gudgitte potensialet Gud hadde lagt igjen i mennesket i skapelsen. Når hver enkelt blomstrer og får fram sitt potensiale og sine gaver æres Gud, og skaperverket gjenopprettes allerede nå. Slik var de første kristne sin ledelsesfilosofi sier Tomlin i

---

²⁰² *Spiritual fitness* s.84-85

foredraget.²⁰³En ledelsesfilosofi som altså hadde dype røtter i det kristne håpet, dette at Gud skulle gjenreise det falne mennesket. Tomlin vil ha kristne ledere som får fram vårt potensiale, det Gud har lagt ned i oss fra skapelsen av.

Gjenreisningen av det falne mennesket, det som skjer allerede nå i menighetens fellesskap blir derfor også nøkkelen til det vi tradisjonelt har kalt evangelisering. Nøkkelen til missiologien. Men resultatet blir en missiologi som også har rom for å arbeide med skaperverket. For bevisst å tjene lokalsamfunnet og dets behov gjennom mennesker som har fått endret sin karakter og er opptatt av å tjene andre. Det som gjerne kalles en holistisk misjonsforståelse.

---

²⁰³ Tomlin, G (2012) "A Christian theology of Leadership" , hentet fra <https://www.htb.org/media/christian-theology-leadership>. Jeg har i de to avsnitt denne fotnoten er knyttet til forsøkt å gjengi hovedinnholdet i dette foredraget.

5.Oppsummering og praktisk teologisk konklusjon

I konklusjonsdelen av oppgaven oppsummerer vi svarene vi fant og prøver å trekke ut praktisk teologiske konklusjoner av dette. Vi vil i konklusjonen også se på egen praksis.

5.1 Spørsmålene vi stilte i innledningen

I oppgavens innledning velges tre innfallsvinkler for å belyse problemstillingen om det kristne håpets betydning for oss i dag. I oppsummeringen velger vi å se på de samme tre hovedpunktene

- Vår kirkes forkynnelse av håpet
- Det historiske risset
- Tre biskoper som fokuserer på håpet

5.2 Vår kirkes forkynnelse av håpet

Vi stilte spørsmål om hva Den Norske Kirke forkynner om håpet og betydningen det har for det livet vi lever som kristne?

Vi fant at ordet håp ofte brukes. Det brukes i forkynnelse, salmer og sanger enten vi befinner oss i en høymesse, en minnetale etter en katastrofe eller knyttet til begravelser.

Vi har inntrykk av at ordet håp brukes hyppig. Men ofte er det slik at håpet nevnes uten at det defineres tydelig. Dermed blir det uklart hva som egentlig menes med ordet håp, Dette fant vi knyttet både til forkynnelse på sentrale håpsdager i kirkeåret som første påskedag. Og vi fant det knyttet til markering av tragedier og ulykker. Håpet nevnes men innholdet i håpet konkretiseres ofte ikke. Dermed blir det opp til tilhørerens egen referanseramme å fylle ord om håp med innhold. Har tilhøreren en klar kristen referanseramme er det også stor sannsynlighet for at håpet fylles med et kristent innhold. Og motsatt, har ikke tilhøreren en kristen referanseramme, er det ikke gitt at ordet håp vil bli fylt med et kristent innhold for tilhøreren til forkynnelsen.

Dette ble ekstra tydelig i det vi så på knyttet til begravelser. Her valgte vi å se på totalformidlingen, både gjennom forkynnelse og valg av sang og musikk. Ofte er her håpet

knyttet til det som skjer umiddelbart etter døden. Det er det å komme til himmel og få del i et evig liv der som får fokus. Og det vi kaller det klassiske kristne håpet kommer i bakgrunnen.

Unntaket er det som måtte formidles av liturgi og bønner. For her nevnes det klassiske kristne håpet både i valg av tekster og bønner. Og ikke minst i det siste som skjer på kirkegården med jordfestelsesritualet.

Men i denne oppgaven har vi forsøkt å få fram at for å få tak i det egentlige kristne håpet må tilhørerne ha en helt klar kristen referanseramme. Uten denne referanserammen blir håpet kun knyttet til det å komme til himmelen.

Derfor er det grunn til å tro at mye av kirkens formidling, både knyttet til gudstjenester og til begravelser ikke formidler det kristne håpet forstått som det klassiske kristne håpet knyttet til Jesu gjenkomst, dommen og nyskapelsen. Dette også fordi det er en almen enighet om at det kristne kunnskapsnivået er på nedadgående i vårt land.

5.2.1 Refleksjon over egen praksis knyttet til kirkens forkynnelse av håpet

Her ser jeg at alle vi som forkynner og formidler har et ansvar for å gjenreise det klassiske innholdet i det kristne håpet. Det vi finner i skrift og bekjennelse. Det som alltid har vært der i kirkens historie. Det som også preger vår kirkes liturgier. Det håpet som Utne, Wright og Tomlin på hver sin måte har vist oss er det egentlige kristne håpet.

5.3 Konklusjoner fra det historiske risset

I hellenistisk filosofi var det tidlig fokus på å endre menneskets karakter, og dydene ble sentrale her, først hos Platon og senere hos Aristoteles. En endret karakter som et vitnesbyrd og som en veiviser til det kristne håpet er blant de viktigste moment i denne oppgaven, og derfor var det naturlig også å se på denne problemstillingen i et kortfattet historisk riss. Dette ledet oss inn i problemstillingen om forholdet mellom tro og gjerninger.

Vi så at gjennom hele kirkens historie har problemstillingen hva som er Guds nåde og hva vi mennesker bidrar med, vært grunnleggende.

Vi så at det her er veldig enkelt å uttrykke seg feil, allerede debatten mellom Augustin og Pelagius viste det. Augustin lærte oss at det som først og fremst forandrer mennesket, er nåden gitt oss av Gud. Mens Pelagius gjorde det som alltid har vært en utfordring i kirkens historie med å legge for mye vekt på menneskets iboende vilje og evne til selv å løse sine utfordringer. Noe vi finner igjen i dag i mye av den såkalt moderne elsk deg selv og realiser ditt potensiale tenkningen.

Hele tida er det nødvendig å holde fast på at det er Gud som ved sin nåde og ved sin Ånd er den som gir grunnlaget både for gode gjerninger og for en endret karakter. Uten dette havner vi fort i en gjerningskristendom. Noe som ikke minst Luther viste når han tok et oppgjør med Middelalderen og samtidens gjerningskristendom.

Luther var også tydelig på at gjerninger hører til med til livet som kristen, men at det er troen og nåden alene som frelser. Luther poengterer alltid at det er Guds nåde som rettferdiggjør, noe som vel ikke alltid kom like tydelig fram hos dem som kom etter Luther.

I oppgaven mener vi at vi har vist at Luther hadde en helt klar forståelse av dette. En forståelse som også har relevans for vår tid. Derfor blir også begivenheter som Lutherjubileet i 2017 viktig. For det kan hjelpe oss til igjen å hente opp reformatorens tydelige forståelse av forholdet mellom tro og gjerninger. Og inspirere oss til daglig å gjøre troens gjerninger. Noe som var viktig for Luther.

Dette så vi i debatten mellom Hans Nielsen Hauge og Herrnhuterne. Hauge poengterte at dydene var selvfølgelig frukter av det nye livet, og satte faktisk forholdet mellom tro og gjerninger inn i en eskatologisk kontekst. Noe som gjorde at Herrnhuterne kritiserte ham for å blande tro og gjerninger. Noe vi mener vi i oppgaven tydelig har avvist at Hauge gjorde.

5.3.1 Refleksjon over egen praksis knyttet til det historiske risset

Konklusjonen er enkel, samtidig som den er ufattelig vanskelig. Enkel, fordi vi hele tida må holde fast på det grunnleggende. Med Jesu egne ord nettopp der han lover sin kirke at den skal bære mye frukt: «For uten meg kan dere ingen ting gjøre».²⁰⁴

Vanskelig, fordi hele kirkens historie viser hvor lett det er å trø feil her. Derfor handler det om at vi som har forkynner og veiledningsansvar hele tida må holde fast på det grunnleggende. Også når vi er opptatt av «troens, håpets og kjærlighetens liv» handler det om hele tida å understreke at det handler om det som Gud gjør. Augustin sa det handlet om Guds nåde når han skulle beskrive gjerningene våre. Tomlin beskrev det samme og kalte det Den Hellige Ånds gjerning. Poenget blir det samme, det er Gud som handler.

Men nettopp derfor trenger vi også en bevissthet på kirkens historie. Vi trenger stadig på nytt å lære av historien. Ikke minst i vår tid som ofte karakteriseres som en historieløs tid. Vi trenger jevnlig å hente fram påminnelser og inspirasjon fra bærebjelkene i kirkens historie. Noe denne oppgaven har vist med å se på Augustin, Luther og vår egen Hans Nielsen Hauge.

Som lutherske teologer vil vi alltid bære med oss bevisstheten om Guds ords suverene posisjon uttrykt i begrepet Skriften Alene. Men dette må ikke gå på bekostning av det historien har lært oss nettopp i møte med dem som har gått før oss, men som samtidig kan være våre åndelige veiledere også i dag.

Tillat meg også en personlig refleksjon her. Jeg ble både overrasket og fasinert over det jeg fant i oppgavens arbeid med Hans Nielsen Hauge. Han hadde faktisk sett mye av det samme som våre tre biskoper nå i moderne tid har hentet opp igjen for oss. Jfr. sitatet fra Andreas Aarflot som sier Hauge satte forholdet mellom tro og gjerninger inn i en eskatologisk kontekst.

---

²⁰⁴ Joh.15.5

5.4. Konklusjoner knyttet til de tre biskopene

5.4.1 Konklusjon knyttet til Erling Utne's bidrag

Hvis vi skulle finne et eneste ord som beskriver Erling Utne's bok «Visst skal jorden bli ny» måtte det bli ordet kontinuitet.

- Kontinuitet mellom G.T. og N.T.
- Kontinuitet mellom skaperverk og forløsning.
- Kontinuitet i Guds opprinnelige hensikt med sitt skaperverk, og det som er håpet og løftene i både det gamle og N.T.
- Kontinuitet i de løfter gitt til Israel i G.T. og oppfyllelsen av disse i N.T.

Og om vi skulle velge et eneste teologisk begrep for å beskrive boka måtte det bli begrepet «Guds Rike». Og da igjen med kontinuitet som stikkord. For Utne bruker nesten like mange sider på å beskrive Gudsriket i G.T., som i N.T.

- Riket som er beskrevet allerede tidlig i G.T.
- Riket som dominerer profetier og kongesalmer.
- Riket som er nøkkelen til å forstå Jesu gjerning og tjeneste. Riket med sitt tydelige allerede, men ikke fullendt. Og fullendelsen ved Jesu gjenkomst, Riket som kommer til jord.

Utne's bok hjelper til nyorientering for alle som måtte tenke at det kristne håpet er begrenset til å komme til himmelen når vi dør. Forståelsen som preger mange som ikke kaller seg kristne, og er vanlig også hos mange kristne. Dette avviser Utne i boka si.²⁰⁵ Utne viser at Bibelen har et annet hovedfokus enn det som skjer umiddelbart etter døden.

Utne kaller det å komme til himmelen for mellomtilstanden. Altså stedet der de døde er nå, mens vi venter på dommen og Jesu endelige gjenkomst.

---

²⁰⁵ Jesus har ingen utsagn som beskriver himmelen.... Himmelen er heller ikke noen steder i NT tenkt som Guds barns evige hjem.» (s.195 i Visst skal jorden bli ny)

En siste kontinuitet er viktig hos Utnem. Kontinuiteten til teologihistorien og bekjennesskriftene. Hovedtyngden av sine belegg har Utnem hentet fra Bibelen, men hele tida siterer han også kjente teologer både fra kirkens historie og fra det nittende og tjuende århundre.²⁰⁶ Og han har underveis i boka si et tydelig sideblikk til bekjennesskriftene. For meg blir dette en understrekning av at Bibelen alltid vil være viktigst for en luthersk teolog, samtidig som vi hele tida også må spørre hvordan kirken har forstått Bibelen gjennom sin historie.

Utgangspunktet for oppgaven vår – håpets betydning for livet vi lever i dag i menighetene våre - er det som er minst betont i Utnems bok. Ansatsene finnes i det han har skrevet om Den Hellige Ånds gjerning. Og uttrykket han bruker, «hjertefornyelse» rommer veldig mye av det både Wright og Tomlin også legger vekt på når de beskriver «Second Nature» og dydene som former et menneskes karakter.

Og samtidig, vektleggingen på Israels plass og tusenårsriket kan fort føre til at Utnems hovedbudskap drukner i uenigheten med ham om dette. Derfor skulle jeg ønske Utnem hadde utdypet mer det han antyder om Åndens gjerning, og gitt mindre plass til Israel og tusenårsriket. Han gir uten tvil en grundigste bibelteologiske framstillingen av det kristne håpet. En framstilling som er gjennomsyret av kontinuiteten i det kristne håpet fra Bibelens første til Bibelens siste blad. Men han gir oss ikke noen særlige nøkler til å anvende dette i det kristne livet, og det har antagelig heller ikke vært Utnems sikte. Han har villet gi en helhetlig bibelteologisk framstilling av det kristne håpet.

Utnem har skrevet en egen bok om det kristne livet: «Der det nye livet lever».²⁰⁷ Boken er som «Visst skal jorden bli ny» en grundig bibelteologisk gjennomgang av det kristne livet. Det livet vi får del i gjennom dåpen og troen på Jesus. Boken har også undertittelen: «Om Ånden og helligjørelsen». Boka er inspirerende lesning med veldig mange konkrete

---

²⁰⁶ Boka inneholder regelmessige henvisninger til MF professorene Ole Hallesby og Sverre Aalen, og til en rekke kjente tyske teologer.

²⁰⁷ Utnem, E. (1997). *Der det nye livet lever, Om Ånden og helligjørelsen*, Oslo: Luther Forlag.

anbefalinger knyttet til det kristne livet. Og med en tydelig betoning av Den Hellige Ånds gjerning i den enkelte troende.

Men denne leseren klarte ikke finne begrunnelser for det nye livet knyttet til det kristne håpet. Dåpen, og Åndens gjerning sto i fokus. Dette har gitt oss det nye livet. Ingen luthersk teolog vil bestride det. Men begrunnelsen håpet gir oss for å leve annerledes som kristne kobles ikke så langt jeg kan se sammen med helliggjørelsen og det nye livet hos Utnem når han skriver en egen bok om helliggjørelsen.

Men omtaler av Erling Utnem, ikke minst de omtaler som sto i aviser i forbindelse med hans død i 2006 framhever hvordan Erling Utnem alltid hadde et sosialetisk engasjement. I avisa Dagen betones det at Utnem som en av grunnleggerne av den internasjonale Lausanne-bevegelsen for misjons og evangelisering også bar med seg et tydelig sosialetisk engasjement.

208

Erling Utnem er uten tvil den personen som har gjort håpet tydeligst for meg, og sikkert for en hel generasjon norske prester og menigheter. Samtidig levde han et liv vi godt kunne sagt var et liv som sprang fram av håpet.²⁰⁹

Et siste, men viktig bidrag til kontinuiteten er det Utnem skriver om livet umiddelbart etter døden, mellomtilstanden. I det Utnem skriver om mellomtilstanden finnes mange ansatser som kan brukes til å bygge bro, bro mellom det folk flest er mest opptatt av, å komme til himmelen, og det klassiske kristne håpet. Med å bruke bibeltekstene inspirert av Utnem går det an å ta menneskers ståsted på alvor og få formidlet et mye større og tydeligere håp, samtidig som vi tar utgangspunkt i det folk flest er mest opptatt av. Mennesker trenger tryggheten i at de døde er i Herrens hender, samtidig som vi trenger å hjelpe hverandre med å få åpnet øynene for et håp som er mye større enn dette å komme til himmelen når vi dør.

---

²⁰⁸ http://www.dagen.no/Innenriks/Erling_Utnem_er_d%C3%B8d-35769

²⁰⁹ Jmfr oppgavens innledning og Kol.1.5

5.4.2 Konklusjon knyttet til Wright

I denne konklusjonen henter vi først og fremst fram det som har spesiell relevans for oppgavens problemstilling.

Aller viktigst blir det Wright skriver om «Second Nature», det vi har forkortet SN. Det Gud alene gjør ved sin Ånd. Allerede nå formes vi i retning av å være de menneskene vi en dag skal bli fullt ut når Jesus kommer igjen, og oppstandelsen finner sted. Wright har vist oss at dette handler om en livslang øvelse. Med utgangspunkt i Rom. 12 har han vist at tanken her er helt sentral. Å tenke SN- tanker for så å øve og øve på å praktisere dem til de blir en del av personligheten. Med andre ord at SN vokser fram.

Begrepet dyder skaper her lett feil assosiasjoner. Jfr. måten til og med Luther og ikke minst hans etterkommere strevde med dette. Derfor blir poengteringen av de nytestamentlige begrepene tro, håp og kjærlighet en hjelp til å ta i mot dette livet som en gave. En gave som langsomt vokser fram gjennom Åndens frukt.

Det gir mening å framheve både med ord og handlinger at vi kalles til å leve troens, håpets og kjærlighetens liv. Og at dette er Den Hellige Ånds frukt i våre liv.

Her hjelper Wright oss til å få fram det langsomme i dette. Det handler ikke om det spontane, eller om noe som uten videre er til stede. Det handler om hardt arbeid. Et arbeid som godt kan beskrives som det å følge Jesus. Eller som kan beskrives som Åndens frukt og gjerning i våre liv. Ordvalget blir viktig, for vi må hele tida avgrense oss mot det som har vært utfordringen i hele kirkens historie, og som også er vår utfordring. Vi vil ta over og gjøre dette med egne krefter. Og det er her orda NT bruker, fungerer så mye bedre enn begrepet dyder.

Det Wright først og fremst hjelper oss til å forstå, er at dette handler om et livslangt arbeid for at Kristus skal vinne skikkelse i oss.²¹⁰ Det ligger ikke spontant i oss. Men er snarere et hardt, livslangt arbeid der vi er avhengige både av fellesskapet og av Guds gode Hellige Ånd.

Dette arbeidet er forankret i det Gud ville da han skapte mennesket. Det Wright poengterer gjentatte ganger, er planen Gud aldri har forlatt. Planen Gud er i ferd med å fullføre. Det klassiske kristne håpet. Håpet som allerede nå blir synlig gjennom troens, håpets og kjærlighetens liv.

5.4.3 Konklusjon knyttet til Tomlin

Tomlins får tydelig fram at gjenreisningen av det falne mennesket, det som er hovedpoenget i det kristne håpet, skal være synlig i menighetene allerede nå.

Her bruker han dydene, og det vi hos Wright kalte «troens, håpets og kjærlighetens liv», livet preget av SN og Åndens frukt til å vise hvordan det treffer det postmoderne menneskets lengt etter noe mer. Han klarer å løfte det ut av vår individualistiske kultur og inn i menighetens fellesskap som treningssenter for SN, eller det nye livet. Allerede Erling Utne hadde dette med i boktittelen sin «Der det nye livet lever» uten å forankre det så tydelig i håpet som Tomlin gjør.

Men det Tomlin har gjort mer enn noen andre, er å forankre menighetslivet nå i håpet. Han poengterer at når mennesker får endret sin karakter, så er dette et svar på vår tids lengsler. For det postmoderne mennesket lengter etter kjærlighet, redelighet, trygghet og rettferdighet. Og når disse lengslene finner et svar gjennom mennesker som lever i menighetens fellesskap med en synlig og varig endret karakter, så er dette med og møter menneskers lengsler og hjelper dem til å finne tilbake til Gud. Mennesker som lever «troens, håpets og kjærlighetens liv» og viser det med en endret karakter blir derfor for Tomlin vår tids viktigste misjonstrategi. En misjonsstrategi som altså er forankret i det kristne håpet synlige resultater i menighetenes og menneskers liv nå.

---

²¹⁰ Gal.4,19 der det står «Kristus vinner skikkelse.»

5.4.3.1 Refleksjoner knyttet til egen praksis

Alle tre biskopene ønsker en fornyelse av det kristne håpet. Alle tre gjør det samme ved å gå til skriftmaterialet og får fram kontinuiteten i det kristne håpet. . Det handler om å hente fram et tydelig kristent håp, det som vi gjennom hele oppgaven har kalt for det klassiske kristne håpet. For den som ønsker å tydeliggjøre dette håpet er det mye å hente hos både Utнем, Wright og Tomlin.

Samtidig er det viktig å ta utgangspunkt i hvor mennesker faktisk befinner seg. Og derfor blir de korte avsnittene om mellomtilstanden viktige. Vi må få fram det trygge som ligger i at de døde nå er i Herrens hender, som spesielt både Utнем og Wright har poengtert. For ellers ender vi opp i en polemikk mot det som er folk flest sine forestillinger, og mister muligheten for kommunikasjon. Men samtidig må vi aldri stoppe der og ikke gå videre til det bekjennelsen kaller for «legemets oppstandelse». Nær sagt enhver anledning til å løfte fram dette må brukes. Det som da skjer er at vi langsomt vil kunne fylle ordet håp med et tydeligere innhold, og ikke overlate til den enkeltes forestillinger å fylle håpet med innhold. For både Utнем, Wright og Tomlin har vist at det er det bibelske materiale som skal gjøre dette for oss.

Og det gjør det nok uunngåelig å gå inn i en prosess knyttet til sang og musikktradisjonen vår. Skal vi lykkes med det, må det bli hele kirkens anliggende. Noe jeg bare tror kan skje med å gjøre det våre tre biskoper nettopp har gjort, ved å framheve skriftmaterialet. Om igjen og om igjen må det gjøres. Også i tillit til at Den Hellige Ånd er kirkens Herre og kan gjøre dette nytt og levende for oss. Akkurat som Ånden gjorde med Augustin, med Luther, med Hans Nielsen Hauge og med mange flere. Bønnen om at dette skal skje blir derfor også et viktig praktisk teologisk svar.

Samtidig som biskop Tomlin har gitt oss det aller beste svaret. Ingenting kommuniserer bedre til vår tid enn levd liv. Å møte mennesker preget av «troens, håpets og kjærlighetens liv» er nøkkelen for en kirke som trenger til fornyelse.

Livet som nettopp er forankret i håpet. Det håp vi utfordres til å leve i og gjøre synlig i menighetens liv nå. Så sann sett trenger det ikke være så langt fra bibelverset som innledet denne oppgaven, Kol.1,3 til våre menigheter i dag. Det handler om den kjærlighet som springer fram fra håpet.

Litteraturliste

Aadnøy, A.L.(2013) «Første påskedagspreken i Stavanger domkirke», hentet fra <http://www.minorg.no/minorg/dmenighet/web.nsf/ntr/18C4B7119832BC16C1257B500045A81E>

Aarflot, A. (1969). *Tro og lydighet: Hans Nielsen Hauges kristendomsforståelse*, Oslo: Universitetsforlaget.

Aarflot,A. (1967). *Norsk Kirkehistorie, II*, Oslo: Lutherstiftelsen.

Berntsen, M.(2009). *Hvordan kan valget av sang og musikk formidle håp, trøst og klage i møte med mennesker i sorg? En kvalitativ analyse av musikkens diakonale rolle og funksjon innenfor Den Norske kirke*. Oslo: Diakonhjemmets høyskole.

Brunvoll, A, (1972). *Den Norske Kirkes Bekjennelsesskrifter*, Oslo: Lunde

Christensen,T. og Göransson, S. (1969) *Kyrkohistoria, Från påvens gudsstat till religionsfriheten*, utgave 1979. Lund: Berlings

Fink, T (2010): *Herrnhuternes betydning for norsk kristenliv på 1800-tallet. Spesialoppgave i teologi*, Oslo: Det teologiske fakultet

Gravferd(2011), Oslo:Verbum

Hägglund, B. (1956) *Teologins historia, En dogmhistorisk översikt. Fjärda upplagan* 1978: Lund, LiberLäromedel.

Kvarme, O.C. (2015) «Preken holdt på minnemarkering for 22.juli i Oslo domkirke», hentet fra <https://kirken.no/nb-NO/fellesrad/kirkeneioslo/menigheter/oslo-domkirken/gudstjeneste/Prekener/Prekener-holdt-i-oslo-domkirke/fredstanker-fremtid-og-hap/>

Leer-Salvesen, B.(2011). *Levende håp, En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*. Kristiansand: Universitetet i Agder.

Lønning, I og Rasmussen, T (1979), *Martin Luther, Verker i Utvalg*, Oslo:Gyldendal

Nome, J.(1942). *Demringstid i Norge*, Stavanger: Det Norske Misjonsselskaps forlag.

Norsk Salmebok 2013.

Næss,A. (1967) *Filosofiens historie I. Fra oldtid til renessanse, En innføring i filosofiske problemer, 5.utgave 1976*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.

Plan for Kirkemusikk (2008): Oslo: Kirkerådet.

Salmer 1997.

Sommerfeldt, A.(2014) «Første påskedagspreken i Fredrikstad domkirke», hentet fra <https://kirken.no/globalassets/bispedommer/borg/dokumenter/biskopen/prekener/domkirk-en-paskedag-20-04-2014.pdf>

Tomlin, G (2012) «I Try Harder», Foredrag London Bible Institute Lederseminar, hentet fra <https://www.htb.org/media/try-harder>,

Tomlin, G (2012) «A Christian theology of Leadership» , hentet fra <https://www.htb.org/media/christian-theology-leadership>,

Tomlin, G. (2002). *The Provocative Church, Fourth edition 2014*. London: SPCK,

Tomlin, G. (2006) *Spiritual Fitness, Christian character in a consumer culture*. London: Bloomsbury Publishing.

Utnem, E. (1987). *Visst skal jorden bli ny! Det bibelske framtidshåp*. Oslo: Luther Forlag.

Utnem, E. (1997). *Der det nye livet lever, Om Ånden og helliggjørelsen*, Oslo: Luther Forlag.

Wright, N.T. (2010). *Virtue Reborn*, London: SPCK

Wright, N.T.(2007). *Surprised by hope*, London:SPCK

Wright, N.T:(2012). *How God became King: The forgotten story of the Gospels*. New York: HarperCollins books.

Wright,N.T. (2012) «After you believe, why Christian Character Matters», hentet fra <https://www.youtube.com/watch?v=ukyNU51OcnA>